

ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ.

Ο ΥΛΙΣΤΙΚΟΣ ΡΩΜΑΝΤΙΣΜΟΣ

ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΤΟΥ HENRI BERGSON

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1940
ΤΥΠΟΙΣ Γ. ΚΑΡΑΜΑΛΕΣΚΟΥ
ΑΙΣΧΥΛΟΥ 25

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΓΡΑΜΜΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ

Ο ΥΛΙΣΤΙΚΟΣ ΡΩΜΑΝΤΙΣΜΟΣ

ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΤΟΥ HENRI BERGSON

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΣΧΟΛΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1940
ΤΥΠΟΙΣ Γ. ΚΑΡΑΜΑΛΕΓΚΟΥ
ΑΙΣΧΥΛΟΥ 35

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

**Ἀφιεροῦται τῷ Κυρίῳ Γενικῷ Προξένῳ
τῆς Βουλγαρίας ἐν Ἀμβούργῳ
K U R D W E N K E L
Τιμῆς ἕνεκεν**

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

● ΚΡΙΤΙΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ●

Ο ΥΛΙΣΤΙΚΟΣ ΡΩΜΑΝΤΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ HENRI BERGSON

Λαβόντες ἀφορμὴν ἐκ τῶν πολλαχοῦ ἐκδηλωθεισῶν τάσεων διαλυτικῶν τῶν παραδοθεισῶν ἀξιῶν τῆς φιλοσοφίας τῆς Δύσεως, αἵτινες ἀπειλοῦν ν' ἀποκρυσταλλωθοῦν εἰς ἀνατρεπτικὴν κοσμοθεωρίαν, προβαίνομεν εἰς τὴν κριτικὴν ἀνάλυσιν ἑνὸς φιλοσοφικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἔδωκε τὸν τόνον, κατὰ τὴν γνώμην μας, εἰς τὴν παρατηρουμένην ἀρνητικὴν ἐκδήλωσιν (*).

Παρόμοιαι ἀνατρεπτικαὶ τάσεις ἐσημειώθησαν εἰς ὅλας τὰς ἐπο-

---

* Ὄταν ὁ Νεοέλληνας θέλει νὰ καταγίνη μὲ φιλοσοφίαν, εἶνε μοιραίως ὑποχρεωμένος νὰ προστρέξῃ εἰς ξένα βοηθήματα ἀλλόγλωσσα, μεταφρασμένα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Λόγω ὅμως τῆς ἐλλείψεως παρ' ἡμῖν συγχρονισμένης φιλοσοφικῆς ὀρολογίας, δημιουργεῖται αἰσθητὴ σύγχυσις καὶ ἀσυναρτησία περὶ τε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν διατύπωσιν. Τὸ σημεῖον τοῦτο τυγχάνει κεφαλαιώδους σημασίας διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ Νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Μέχρις οὗτου διαπλασθῆ μία γνησία Νεοελληνικὴ φιλοσοφικὴ συνείδησις ἀποβαίνει ἀπαραίτητος, ὁ ἐπερισμὸς ἡμῶν ἐπὶ τῶν ἀλλοδαπῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων. Αἱ ὀλίγαι μεταφράσεις ὅμως, τὰς ὁποίας διαθέτομεν, μόλις ἀποσπασματικῶς ἀποδίδουν τὸ πνεῦμα τῶν πρωτοτύπων. Τὰ εἰς Γερμανικὴν γλῶσσαν συγγεγραμμένα φιλοσοφικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα εἶνε καὶ τὰ περισσότερον ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν, μεταγλωττίζονται διὰ τῆς μεταφορᾶς τῆς ὀρολογίας τῶν ἐπὶ λέξει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, μὴ ἐξαιρουμένων οὐδ' αὐτῶν τῶν γερμανισμῶν, οὓς ταῦτα περιέχουν. Εἶνε προφανές ὅτι συνεπεία τοῦ ἀτόπου τούτου χωλαίνει ἀφ' ἑνὸς ἡ κατανόησις τοῦ φιλοσοφικοῦ περιεχομένου αὐτῶν καὶ ματαιοῦται ἀφ' ἑτέρου πᾶσα μελλοντικὴ προσπάθεια πρὸς διαμόρφωσιν ἰδίας ὀρολογικῆς παραδόσεως, ἥτις θὰ εἶνε ἐν ταυτῷ καὶ ἡ σχολὴ νεοελληνικῆς σκέ-

χάς. Καίτοι δὲν ἔλειψαν οἱ ἐπιχρῶνται τῆς φιλοσοφίας του Henri Bergson, τινὲς τῶν ὁποίων τὴν ἐφαρμογήν ὡς πραγματικὴν, πανθεϊστικὴν, μυστικιστικὴν κ.λ., κατὰ τὴν γνώμην μας, σχετίζεται αὕτη ὀλιγότερον μὲ τὰς θεωρίας τοῦ ὀφελισμού. Μᾶλλον ἐμφανίζει ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἑνὸς κακῶς ἐφαρμοσμένου ὑλιστικοῦ ὀφελισμοῦ.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἄχρι τοῦδε ἐφαρμοσθεῖσαν μέθοδον κριτι-

ψος. Ὁ Husserl λέγει ὅτι πᾶς φιλοσοφικὸς ὄρος εἶνε καὶ ἀπόστολος πολιτισμοῦ.

Τυχάνει γνωστὸν ἐκ τῆς Γλωσσολογίας, ὅτι ἡ γλωσσικὴ μορφή, ἣς εἶνε κάτοχος εἰς λαὸς, ἀποτελεῖ ἐν ταυτῷ καὶ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ λογικὴν, ἀφοῦ πᾶς λαὸς ἔχει διάφορον τρόπον τοῦ λογικεύεσθαι. Ἡ μεταφορὰ ἄρα ξένων φραστικῶν μορφῶν, καὶ πρὸ παντὸς ἐκ τῆς σφαιρας τῆς φιλοσοφίας, ἀνεραίων, εἰς μίαν γλῶσσαν ἐστερημένην ἀναλόγου ὀρολογικῆς παραδόσεως προκαλεῖ μίαν χάσθη κατῴστασιν διὰ τὸν φιλοσοφικὸν στοχασμόν. Ἡ ἄκαδημία μόνη θὰ ἦτο ἀνίκανος, κατὰ τὴν γνώμην μας, νὰ πληρώσῃ διὰ μιᾶς τὸ κενὸν τοῦτο, καὶ ἂν εἶχεν ἀκόμη ὄλην τὴν καλὴν διάθεσιν. Ὡς ἐκ τούτου ἐνδείκνυται, παραπλεύρως τῆς ὑπαρχούσης λεξικογραφικῆς ἐργασίας, ἡ ἐφαρμογὴ ἑνὸς ἐπιχειρηματικοῦ μέτρου, πρὸς ἄμεσον διευκόλυνσιν τῶν μελετητῶν ἀφ' ἑνός, καὶ προπαρασκευὴν ἀφ' ἑτέρου μιᾶς μελλούσης Ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς ὀρολογίας, ἀνευ τῆς ὁποίας οὐδὲν «ιδιόκτητον» εἶνε δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ. Προτείνομεν λοιπὸν τὴν πρόταξιν ἑνὸς συντόμου λεξιλογίου εἰς τὴν ἀρχὴν πάσης σχετικῆς μεταγλωττίσεως, μετ' ἀκριβοῦς ἀποδόσεως τῆς ἐννοίας τῶν ἐν ταύτῃ ἐκάστοτε ἐν μεταφράσει χρησιμοποιουμένων ἐιδικῶν φιλοσοφικῶν ὄρων. Οὗτοι δὲν πρέπει ὅμως κατ' οὐδένα λόγον ν' ἀπομακρύνωνται ἐκ τῆς ἤδη κερτημένης γλωσσικῆς παραδόσεως· δεύτερον, δεῖον νὰ ἀνταποκρίνωνται ὀπολύτως πρὸς τὴν νεοελληνικὴν σκέψιν, τοῦτο δὲ οὐχὶ «χωρὶς ὑπολογισμούς, ἂν εἶνε ἔστω ἀκατανόητος οἱ σχηματισμοὶ καὶ ἀδέξιοι οἱ ἐννοιαι, ποὺ πηγάζουσι μέσα του ἑνὸς λαοῦ γιὰ νὰ ἐκφράσῃ αὐτὸ πρὸς στοχάζεται· οὐτε «μιά φορά ῥιχτεῖ στὴ φιλοσοφία, νὰ μὴ δεχτεῖ κομμιὰ φταγμένην ἤδη ἐννοία, καὶ νὰ ξέρει πὼς δὲν τοῦ μέλλεται παρὰ ἀγωνία καὶ ψηλάφισμα, πὼς ἔχει ἀπέναντί του τὸ πρωταρχικὸ χάος» κ.λ., τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὴν κοσμογονίαν τῶν γιγάντων καὶ ἡμιθέων καὶ ὄχι πλέον εἰς τὸν αἰῶνα μας.

Μόνον ὅταν ἀξιοθῶμεν νὰ δημιουργήσωμεν ἰδίαν φιλοσοφικὴν ὀρολογίαν συγχρονισμένην θὰ ἀποκτήσωμεν καὶ ἰδίαν φιλοσοφικὴν σκέψιν. Τὸ ἀλλοδαπὸν σύγγραμμα οὐδέποτε θὰ καταστῇ εἰς ἡμᾶς πλήρως καταληπτὸν ἐκ τῆς μεταφράσεως. Τοῦτο θὰ παρεisdύη πάντοτε ὡς «δάνειον πνεῦμα» εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ. Πρὸς ἀνελλιπῆ κατανόησιν ἑνὸς ἀλλοδαποῦ φιλοσόφου εἶνε σήμερον ἀπαραίτητος ἡ γνώσις, οὐχὶ μόνον τῆς γλώσσης, ἀρὰ καὶ τῆς σχετικῆς φιλοσοφικῆς βιβλιογραφίας τῆς πατρίδος του.

κῆς, ἥτις περιστρέφει εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν πηγῶν ἐξ ὧν ἦντλησεν ὁ Bergson, καὶ τὸν συνοπτικὸν χαρακτηρισμὸν τῶν τάσεων τῆς φιλοσοφίας του, θέλομεν κατευθύνει τὴν ἔρευνάν μας πρὸς τὴν οὐσίαν τῶν ἀρχῶν ἀφ' ὧν ἐξεκίνησεν ὁ ἐν λόγῳ στοχαστής, ἐξετάζοντες τὰ συμπεράσματα πρὸς τὰ ὁποῖα ἄγουν κατ' ἀνάγκην αἱ θέσεις τῆς φιλοσοφίας του. Διὰ τῆς ἐρεῦνης ταύτης θὰ ριφθῆ φῶς εἰς τὴν προέλευσιν τῶν πηγῶν τῆς παρατηρουμένης ἀρνητικῆς φιλοσοφικῆς κοσμοθεωρίας, ἥτις τείνει νὰ διαμορφωθῆ καὶ παρ' ἡμῖν. Ἐκ τῶν συμπερασμάτων τῆς ἀναλύσεώς μας θέλει κριθῆ ὡσαύτως καὶ τὸ κατὰ πόσον αἱ νέα αὐταὶ θεωρίαι εἶνε περιορισμέναι νὰ μᾶς προαγάγουν εἰς τὸν φιλοσοφικὸν στοχασμὸν, διότι ἄλλοίμονον ἂν δὲν ἀπετέλει τὴν λυδίαν λίθου παντὸς φιλοσοφικοῦ συστήματος, ἢ ἀγαθῆ ἢ ἐπιβλαβῆς ἐπίδρασις, ἦν τοῦτο ἤσκησεν ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων· οὐχὶ βεβαίως μὲ τὸ κριτήριον τοῦ κοινοῦ ὠφελιμισμού, ἀλλὰ τῆς πνευματικῆς ἐπιρροῆς, δοθέντος ὅτι τὰ ἠθικὰ ὠφέλη εἶνε πάντοτε πρωταρχικῆς σημασίας, καθὼς ἐπιδρῶσι ταῦτα ἑμμέσως τόσον ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ στοχασμοῦ, ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν στοιχειακῶν ὅρων τῆς ζωῆς. Ὁ Κάντιος ἐδίδαξεν ὅτι πᾶσα νέα θεωρία πρέπει νὰ κρίνηται ἐκ τοῦ «τὶ ἀξίζει», ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ μέτρου, καθ' ὃ προάγει αὕτη τὸν ἀνθρώπινον στοχασμὸν.

Συχνάκις ἐπηλήθευσεν ἡ πρόγνωσις, ὅτι τὸ πρωτόλειον τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς ἐνὸς διανοητοῦ ἀποφασίζει, οὐχὶ μόνον περὶ τῆς κατευθύνσεως τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ διαφερόντων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς μελλούσης δράσεως αὐτοῦ. Ἡ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Bergson «Ὁ Χρόνος καὶ τὸ Αὐτεξούσιον»—Δοκίμιον περὶ τῶν ἀμέσων Δεδομένων τῆς Συνειδήσεως, ἥτις ἐξεδόθη βραδύτερον ὡς τὸ πρῶτον ἔργον του, εἶνε ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον χαρακτηῆρος ψυχολογικοῦ. Τοιαύτη ὑπῆρξε καὶ ὁλόκληρος ἡ κατόπιν φιλοσοφία του. Ὁ Bergson ἠρέσκετο ἀποκαλούμενος ὑπὸ τῶν θαυμαστῶν καὶ θαυμαστριῶν του «ποιητῆς-φιλόσοφος». Τὸ τοιοῦτον ὀφείλεται ὅμως εἰς τὸ φιλολογικὸν στοιχεῖον τῆς φιλοσοφίας του καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέηται μὲ τὴν «φιλοσοφίαν ὡς ποίησιν».

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson περιστρέφεται κυρίως περὶ τὴν οὐσίαν τῆς Συνειδήσεως (conscience). Κατὰ τὴν προλογισμένην μετάφρασιν τοῦ κ. Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου—**Σ υ ν ε ἰ δ η σ ι ς** εἶνε ὁ ἐν τῇ **καθ' ἑαυτῆ** «**διαρκεία**» συνεχῆς καὶ ἀδιάλειπτος ὄντης, ἑτερογενῆς καὶ ἀνεπανάληπτος (ἀνεπίστροφος)—**ἀδιαίρετος ποιοτικὴ πᾶσι πλάττης** καὶ οὐχὶ ποσοτικῆ ἐνόττης **τεμαχίσσιμος καὶ μετρήσιμος**—Οὗτος ἀποτελεῖται ἀπὸ καταστάσεις, οὐχὶ συμπαρατεθειμέ-

νας, ἀλλ' εἰσχωρούσας ἀδιαχωρίστως εἰς ἀλλήλας, καταστάσεις αἰτινες δὲν εἶνε μεγέθη, ἀλλ' ἐντάσεις, ποιότητες οὐχὶ ποσότητες. Ἡ «διάρκεια» καθὸ ἀδιαίρετος, ἀμέτρητος καὶ ἀτεμάχιστος, εἶνε ἀσύλληπτος ὑπὸ τῆς διανοίας, μόνον ἢ ἐνόρασις εἶνε ἱκανὴ νὰ τὴν συλλάβῃ. Τὸ ὅτι δὲ ἡ συνείδησις ἡμῶν συλλαμβάνει διὰ τῆς ἐνοράσεως τὴν «διάρκειαν» τοῦτο ἀποδεικνύει τὸ «διαρκεῖν» αὐτῆς ταύτης τῆς συνειδήσεως ἡμῶν. Συνείδησις εἶνε τὸ ἐ γ ώ. Τὴν ἐνόρασιν θὰ μᾶς δώσῃ τὸ ἐνστικτον.

Ἡ «χρόνος—διάρκεια» τοῦ Bergson εἶνε προφανῶς ὑπόθεσις καθαρῶς ὑποκειμενικὴ καὶ ἀποκλειστικὴ, δοθέντος ὅτι αἱ ψυχολογικαὶ καταστάσεις καὶ τὸ κατ' ἄτομον ἐσωτερικὸν ψυχικὸν γίνεσθαι εἶνε μοναδικά. Ὁ «χρόνος» ὅμως, ὡς τοιοῦτος, δὲν εἶνε ζήτημα ἀτομικόν, οὔτε ταυτόσημος μὲ τὴν «διάρκειαν», ὑπὸ τὴν ψυχολογικὴν αὐτοῦ ἐννοίαν. «Ἡ σχέσις τῆς «διαρκείας» μὲ τὸν χρόνον εἶνε μόνον ἕμμεσος» λέγει ὁ Bergson. «Ἡ «διάρκεια» ἀποτελεῖ μίαν ὁργανωμένην, ἑτερογενῆ συναίσθησιν ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν μιᾶς μὲ τὴν διάρρρυσιν τοῦ χρόνου συνδεομένης καταστάσεως. Ἡ σχέσις τῆς «διαρκείας» μὲ τὸν χρόνον εἶνε μόνον ἕμμεσος». Ἀλλαχοῦ ἀποκαλεῖ τὴν «διάρκειαν» ὁ Bergson «ἀλληλεπίδρασιν ψυχικῶν στοιχείων, καθ' ἣν τὰ ἀλλεπάλληλα συναισθήματά μας ἀλληλοτήκονται», διὸ καὶ συγκρίνει ταύτην μὲ τὴν (endosmose). Ἡ «συνείδησις—διάρκεια» ἀποτελεῖται ἐκ «καταστάσεων» εἰσχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας καὶ παριστωσῶν ἐντάσεις. Ὅταν γίνεται λόγος ὅμως περὶ «καταστάσεων», μὲ οἵανδήποτε πυκνότητα καὶ ὁσμωτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἂν ἀλληλοεἰσχωροῦν αὐταί, δὲν παύουν ἀπὸ τοῦ ν' ἀποτελοῦν αὐτοτελεῖς «μονάδας, ἔστω καὶ ἐλαχίστης χρονικῆς διαρκείας». Ἡ «διάρκεια», τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει ὁ Bergson ὡς «πνευματικὴν πραγματικότητα», δὲν μεταβάλλεται ποσοτικῶς, ἀλλὰ ποιοτικῶς μόνον. Εἰς τὴν «δημιουργὸν διάρκειαν» ἀποδίδει οὗτος καὶ τὸ αὐτεξούσιον, τὸ ὁποῖον παραδέχεται ὡς ἡμιντετερμινιστικόν. «On analyse, en effet, une chose, mais non pas un progrès ? on décompose de l'étendue mais non pas de la durée.. toute définition de la liberté donnera raison au déterminisme» (Données immédiates de la Conscience p. 167, Alcan, Paris).

Ἡ οὕτως νοουμένη «διάρκεια» μεταφέρεται καὶ ἐπὶ τοῦ φαινομένου τῆς Ζωῆς, τοῦ ἑτέρου σκέλους τῆς θεωρίας τοῦ Bergson. Καὶ ἡ Ζωὴ δὲν εἶνε ποσότης ὁμοιογενῆς ἀλλ' ἑτερογενῆς ποιότης, συνέχεια, ἀλληλοδιείσδυσις, ὅους ἀνεπανάληπτος καὶ νεογόνος—

καθαρά διάρκεια — και πηγή τῆς συνειδήσεως.

Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι συνδέει ἀναποσπástως ὁ Bergson τὰς ιδέας τῆς «διαρκείας», τῆς «ζωϊκῆς ὀρμῆς» καὶ τῆς «συνειδήσεως». Τὴν Ζωὴν ἀντιλαμβάνεται οὕτως ὡς κίνητρον (*poussée, mouvement initial*), ὡς ἐνεργεῖαν καὶ ὥθησιν ἰδιοτελῶς χρησιμοποιουμένην ὑπὸ τῶν φορέων αὐτῆς καὶ ἀνεξάρτητον ἐξ αὐτῶν «*chaque individu ne retient de l'impulsion globale de la vie qu'un certain élan et tend à utiliser cette énergie dans son intérêt propre*». (*Evolution Créatrice* p. 292, Alcan, Paris 26e éd.). «*Le mouvement d'un courant est distinct de ce qu'il traverse...*» Ἡ «ζωϊκὴ ὀρμὴ» τοῦ Bergson εἶνε ἀρχὴ ὑπερμηχανιστικὴ καὶ ὑπερδιανοητικὴ, ἐξελισσομένη καὶ δημιουργοῦσα ἐν τῇ καθαρᾷ διαρκείᾳ, μὴ δυναμένη νὰ προσδιορισθῇ ἐκ τῶν προτέρων, οὐδὲ νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τῶν ὑστέρων ὑπὸ τῆς διανοίας. Ἡ οὐσία τῆς ζωῆς, τὸ πραγματικόν, ὅπερ εἶνε ἡ ἀδιάλειπτος καὶ συνεχὴς κίνησις καὶ μεταβολή, τὸ ἐν τῇ πραγματικῇ διαρκείᾳ ἀέναον γίνεσθαι, διαφεύγει τὴν διάνοιαν. Αἱ στατικαὶ καὶ ἀναλλοίωτοι, αἱ πάγια ἀπόψεις τῆς διανοίας ἐπὶ τοῦ πραγματικοῦ ἔοῦ τῆς πραγματικότητος, αἱ μόνον ὅλως τετελεσμένα εἰκονίζουσαι, ὅσονδήποτε καὶ ἂν τὰς συμπαραθέσῃ τις ἐν διαδοχῇ, ἀδυνατοῦν νὰ δώσουν ζωντανὴν ἀναπαράστασιν τοῦ ῥοϊκοῦ γίνεσθαι. Ὅπως ἡ «διαρκεία» οὕτω πως καὶ ἡ «ζωϊκὴ ὀρμὴ» περιέχει ἐν καταστάσει ἀλληλοεισχωρήσεως διαφόρους τάσεις συμπληρωματικὰς ἀλλήλων. Ἡ Ζωὴ ἐμφανίζεται ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας ὡς τάσις βαθμιαίας συλλογῆς καὶ ἀποθηκεύσεως ἐνεργείας ὑπὸ μορφήν ἄνθρακος καὶ καταναλώσεως αὐτῆς πρὸς παραγωγὴν κινήσεως ἐν τῷ διαστήματι. Ἡ Συνείδησις, ὁ ἕτερος κλάδος τῆς «ζωϊκῆς ὀρμῆς», ἐδικρανώθη εἰς ἐνστικτον καὶ εἰς διάνοιαν. Ἡ διάνοια εἶνε ἀνίσχυρος νὰ μᾶς παράσχῃ τὴν γνησίαν καὶ ἀληθῆ ιδέαν τοῦ πραγματικοῦ Ἡ ἀρχαιότεν φιλοσοφία μέχρι σήμερον ἐπλανήθη στηρίζασα ἐπὶ τῆς διανοίας καὶ μόνῃς τὰς ἐλπίδας τῆς, πρὸς ἐξήγησιν τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς. Τὸ ἀποκλειστικὸν ἔργον τῆς διανοίας εἶνε νὰ προπαρασκευάζῃ καὶ ἐκτείνῃ τὴν δρᾶσιν ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀψύχου ὕλης. Ἡ διάνοια ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ τὴν ἐξελικτικὴν κίνησιν τῆς ζωῆς. Τὴν οὐσίαν τῆς πραγματικότητος δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν καὶ νὰ συλλάβωμεν διὰ τοῦ ἐνστικτου. Τὸ ἐνστικτον, τὸ ὁποῖον δύναται εἰς ἐξαιρετικὰς τινὰς περιστάσεις νὰ διαλογισθῇ, θὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐνόρασιν. Τοῦτο ἐπιτυγχάνει τὸ ἐνστικτον ἀναδιπλούμενον ἐφ' ἑαυτοῦ, ἀποβαῖνον ἀνιδιοτελές, ἀνα-

στρεφόμενον ἐπὶ τῆς φορᾶς του, ἥτις εἶνε αὐτὴ αὐτὴ ἢ φορὰ τῆς ζωῆς, ὄριπτον οὕτως εἰπεῖν βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀποκτοῦν συνείδησιν ἑαυτοῦ. (Δηλαδή διὰ τῆς ἀνακλάσεως. reflexion, ἥτις δὲν εἶνε ἄλλο τι ἢ αὐτὴ αὐτὴ ἢ σκέψις).

Περὶ πνεύματος—συνειδήσεως ἀναφέρει ὁ Bergson, ὅτι τοῦτο εἶνε τὸ μόνον πραγματικὸν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἡ ὕλη δὲν εἶνε εἰμὴ πνεῦμα ἐν καταστάσει χαλαρώσεως. Ἡ ζωὴ εἶνε τὸ πνεῦμα—συνείδησις ὄριπτόμενον ἀνὰ μέσον τῆς ὕλης μὲ τὸν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν, ὅπως καταγκήση τὴν ἀντίστασιν τῆς ὕλης, ἀποσεῖσῃ τὸν ζυγὸν τῆς ἀναγκαιότητος καὶ ἐξελιχθῆ δημιουργικῶς ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ. Σύμπαν καὶ Θεὸς εἶνε διὰ τὸν Bergson ταυτόσημα, ἀφοῦ τὸ Σύμπαν ἐμφαίνει τὰς αὐτὰς ιδιότητες, ἃς κέκτηται καὶ ὁ Θεός, πλεόν τῆς τοῦ ἀενάου γίνεσθαι ἐν τῇ «διαρκείᾳ», ἣν μᾶς δίδει ἡ ἐνόρασις, καὶ τὴν ὁποίαν συμερίζεται τοῦτο μὲ τὸν Θεόν. (Ἐκ τοῦ προλόγου καὶ τῆς μεταφρ. τοῦ κ. Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου).

Βεβαιοῖ λοιπὸν ἐνταῦθα ὁ Bergson, ὅτι τὸ ἔνστικτον «διαλογίζεται» καὶ οὐ ἡ ὕλη εἶνε πνεῦμα ἐν καταστάσει χαλαρώσεως. Τὰ σημεῖα ταῦτα εἶνε σπουδαῖα, διότι θὰ μᾶς χρησιμεύσουν ὅπως ἐννοήσωμεν καλλίτερον τὰς ἀντιφατικὰς θέσεις καὶ τὴν ὕλιστικὴν τάσιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Bergson, ἥτις ἐμφανίζεται ὡς συμβιβασμὸς ὕλιστικοῦ ῥωμαντισμοῦ καὶ ψυχολογισμοῦ.

Ἴδου πῶς ἀντιλαμβάνεται λ.χ. ὁ Bergson τὴν «ἀντιληπτικότητα» τῆς ὕλης, ἀπαντῶν εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ τιθέμενον ἐρώτημα ἐν τῷ ἔργῳ του «Ἦλη καὶ Μνήμη». Τί εἶνε ἀντίληψις; «Προέκτασις καὶ ἐξέλιξις τῆς ἰκανότητος ἐρεθισμοῦ, τῆς ἐρεθιστικότητος, ἃς εἴπωμεν, οὐ μόνον τῶν ἐμψύχων ὄντων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀψύχου ὕλης, ἀντιδρώσης εἰς τὰς ἔξωθεν ἐπιδράσεις. Ἡ ἀντίδρασις τῆς ἀνοργάνου ὕλης, ἢ ἐρεθιστικότης τῶν ἐνοργάνων ὄντων, ἀπαντῶσα εἰς τὰ ὑποτυπωδέστατα πρωτοπλασμακᾶ κύτταρα, καὶ ἡ ἀντίληψις τῶν ἀνωτέρω ὄντων εἶνε τῆς αὐτῆς φύσεως. Πάντα τὰ σώματα ἐν τῷ κόσμῳ, ἀνόργανα καὶ ἐνόργανα, δρῶσι καὶ ἀντιδρῶσι ἐπ' ἀλλήλων, δηλαδή αἰσθάνονται, ἀντιλαμβάνονται ἀλληλα...» Καὶ προχωρῶν κάμει μὲν διάκρισιν ὁ Bergson μεταξὺ τῆς ἐρεθιστικότητος ἀψύχων καὶ ἐμψύχων, ἀλλὰ «ἡ φύσις» τῆς ἐρεθιστικότητος καὶ τῆς ἀντιλήψεως παραμένει ὡς εἶδομεν, παρ' ἀμφοτέροις ἢ αὐτῇ, καὶ αὐτὸ ἐνδιαφέρει τὴν παροῦσαν ἔρευναν.

Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ Bergson ἐπωφελήθη τῆς ἐκάστοτε εὐκαιρίας τῶν πρὸς διασαφήνισιν πολλῶν σκοτεινῶν καὶ ἀντι-

πρατικῶν σημείων τῆς φιλοσοφίας του, δοθεισῶν διαλέξεων, ὅπως μὲ τὴν γνωστὴν ἐλαστικότητα τοῦ πνεύματός του προβῆ εἰς ἀναλόγους συμβιβασμούς. Οὕτω ἡ ἑυστότης τῶν θέσεών του ἐξικνεῖτο μέχρι τῆς παραδοξολογίας.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson εἶχεν ἐμφανισθεῖ ὡς ἀντιεραστικὸν κίνημα κατὰ τῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του κυριαρχησασῶν δοξασιῶν τῆς σχολῆς τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας, ἣτις ἠτένιζε τὴν συνείδησιν ὡς ἀποτελουμένην ἐκ συνειρμοῦ καὶ ἀλληλουχίας διακεκριμένων ἀπ' ἀλλήλων παραστάσεων, διαφερουσῶν ἐξωτερικῶς καὶ ποσοτικῶς, συνεπῶς δὲ μετρησίμων ἐπιστημονικῶς, ἀφοῦ εἶνε ἀλληλέγγυοι τῶν ἐγκεφαλικῶν καὶ ὀργανικῶν ἐν γένει καταστάσεων, αἱ ὁποῖαι ἐπεκτείνονται εἰς ἀναλόγους μετρησίμους κινήσεις ἐν τῷ διαστήματι.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται πλήρως ὁ ψυχολογιστικὸς χαρακτήρ τῆς ὅλης φιλοσοφίας τοῦ Bergson, ἀφοῦ ὁ προορισμὸς τῆς ἦτο νὰ ἀντικρούσῃ μίαν καθαρῶς ψυχολογικὴν θεωρίαν καὶ οὐχὶ φιλοσοφικὴν.

Δὲν ἀποτελεῖ πλέον ἀντικείμενον συζητήσεως ὅτι ἡ μεταβολὴ ποσότητος εἶνε ταυτόσημος μὲ τὴν ποιοτικὴν ἀλλαγὴν. Τὸ γεγονός τοῦτο ὑπεχρεώθη μὲν νὰ παραδεχθῆ ὁ Bergson, διὸ καὶ ἐφρόντισε νὰ ἀναθεωρήσῃ τὰς θέσεις τοῦ «Δοκιμίου ἐπὶ τῶν ἀμέσων δεδομένων τῆς Συνειδήσεως» εἰς τὸ ἀκολουθῆσαν ἔργον του «Υλὴ καὶ Μνήμη». Ἡ ἀναθεώρησις του ὅμως αὕτη ἔσχε χαρακτῆρα ἡμιμέτρου, ἀφοῦ δὲν ἀπεφάσισεν ὁ Bergson νὰ ἐξαγάγῃ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα συμπεράσματα, ἀποκρούων τὸ πρῶτον φιλοσόφημά του καὶ ἀποδεχόμενος ὡς ὀρθὰς τὰς μεθόδους τῆς «μετρούσεως» καὶ τοῦ «τεμαχισμοῦ», ἅς ἐφαρμόζει ἡ ἐπιστήμη, δοθέντος ὅτι ἡ ποικιλία τῆς «ποσοτικῆς ἐνότητος» ἀπεδείχθη πλέον ὡς ταυτόσημος μὲ τὴν «ποιοτικὴν πολλαπλότητα».

Τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Bergson παρουσιάζει χαρακτῆρα ἀληθῶς πρωτότυπον. Τὸ βῆρος τῶν ἐπιχειρημάτων ἀντικαθιστᾷ ἐν αὐτῷ ἡ καλλιτεχνικὴ καὶ συναρπάζουσα διατύπωσις τοῦ ἀμέσως ἀντιληπτοῦ, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ζωντανότης τῶν εἰκόνων, ἡ σπανία γλαυρότης τῆς γλώσσης, τὴν ὁποῖαν χειρίζεται μετὰ ζηλευτῆς χάριτος. Εἰς τὰ μεγάλα ταῦτα προτερήματα τοῦ ἔφους, εἰς τὴν ἀμεσότητα τῆς συλλήψεως καὶ τὴν πλαστικότητα τῶν ἐκτιθεμένων σκέψεων ὀφείλεται ἡ μεγάλη διάδοσις τῆς φιλοσοφίας ταύτης καὶ ἡ πρόθυμος προσδοχὴ αὐτῆς παρὰ τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ—ἦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ «ἀμέσου» (*Données immédiates*), τοῦ «πηγαίου» καὶ «αὐθόρμητου» τῆς ῥωμαντικῆς σχολῆς, τῶν τόσης ἐκτιμήσεως

χαιρουσῶν παρ' ἡμῖν σήμερον ἐνστικτωδῶν ἀρετῶν, περὶ τῶν ὁποίων καίτοι μόνον σκοτεινὰς καὶ ἀκαθορίστους παραστάσεις δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, τὰς προτιμῶμεν μολαταῦτα ἔναντι τῆς σαφηνείας καὶ φαινότητος τοῦ λόγου. Ἐν τούτοις ἡ «πηγαιότης» δύναται νὰ ποικίλλῃ μεγάλως, διαβαθμιζομένη ἀναλόγως τοῦ ἐπιπέδου τῆς ψυχικότητος καὶ πνευματικότητος τῆς «πηγῆς» ἐξ ἧς αὕτη ἀναβλίσκει. Δοθέντος δὲ ὅτι ἡ διαβάθμισις τῆς «πηγαιότητος» κατέρχεται μέχρι τοῦ κοινοῦ καὶ τοῦ ἀγροίκου, ἡ ἀξία τοῦ «πηγαίου» εἶνε κατὰ τὸ πολὺ προβληματικόν.

Ὁ Bergson ὅταν ταυτίζει καὶ ἀφομοιεῖ λ. γ. τὸ οὐσιαστικὸν μὲ τὸ ἐπίθετον καὶ μὲ τὸ ῥῆμα καὶ ἐξουδετερεῖ διαφορὰς ἐκεῖ ἔνθα αὐτὰ ἐπιτακτικῶς ἐκδηλοῦνται, ἵνα δημιουργήσῃ ἀντ' αὐτῶν ἄλλας, τεχνητάς, ἐκεῖ ἔνθα τὸ κρίνει σκόπιμον, δὲν δοκιμάζει οὐδεμίαν δυσκολίαν ἢ τύψιν. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ποθουμένην πλαστικότητα εἰς τὰς ἀπόψεις του, προβαίνει εἰς τὴν ἐνατένισιν τῶν ἀντικειμένων του ὑπὸ διττὴν ἔννοιαν—τὴν τοῦ ἐξησκημένου θεωρητικοῦ καὶ τὴν τοῦ κοινοῦ θνητοῦ, χρωματίζων ἐκάστοτε ἐντόνως τὴν μεταξὺ ἀμφοτέρων διαφορὰν. Οὕτω ἐμποιεῖ ἢ κατὰ κανόνα ἐφαρμοζομένη λεπτολόγος τριχοτομία τῶν λεπτομερειῶν μίαν ἀσυνήθη ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἄδαῆ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸν κατὰ προτίμησιν στόχον τοῦ Bergson. Εἰς τὸν ἐξησκημένον εἰς τὴν ἀναλυτικὴν θεωρησιν τῶν πραγμάτων εἰδικόν, ἡ ἐξεζητημένη ἐπιχειρηματολογία του τοῦναντίον οὐδεμίαν ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ. Εἰς τὸ σημεῖον τῆς σκοπιμότητος τῆς διατυπώσεως ἐξικνεῖται ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Bergson εἰς τὰ ὄρια τῆς μαγείας ! Χάρις εἰς τὴν εἰδικότητά του ταύτην κατορθώνει, ὅταν ὁμιλεῖ λ. γ. περὶ ἐνστίκτου καὶ διανοίας, νὰ θέτῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς θεωρίας του στοιχεῖα παντελῶς ἀσυμβίβαστα, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι εἶνε ταῦτα «συμφυῆ καὶ ἐναλλασσόμενα». Ἴδου πῶς ἐπιχειρηματολογεῖ ὁ Bergson ἐν προκειμένῳ : «...Εἰς ἀντιστάθμισμα ὁ τρόπος οὗτος δὲν θὰ μᾶς δώσῃ διάνοιαν ἐν γένει ἢ ἐνστικτον ἐν γένει ἀλλὰ τὸν μέσον ὅρον, ὑπὲρ καὶ ὑπὸ τὸν ὁποῖον ταλαντεύονται διαρκῶς ἀμφοτέρω. Διὰ τοῦτο δὲν ὀφείλει τις νὰ ἴδῃ εἰς ὅ,τι θ' ἀκολουθήσῃ παρὰ ἐν σχηματικὸν σχέδιον, ἔνθα τὰ ἀντίστοιχα περιγράμματα τῆς διανοίας καὶ τοῦ ἐνστίκτου θὰ εἶνε περισσότερον τοῦ δεόντος ἐκσεσημασμένα καὶ ἔνθα παρημελήσαμεν τὴν χρωμάτωσιν τὴν προερχομένην ἐκ τῆς ἀκαθοριστίας ἐκατέρου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀμοιβαίας καταπατήσεως ἐν ταυτῶ. Ἐπὶ ἀντικειμένου τοσοῦτον σκοτεινοῦ θὰ ἦτο πολὺ νὰ

ζητείται περισσότερο φῶς...» Ἀλλαχοῦ, σημειωτέον, διάνοια καὶ ἔνστικτον χαρακτηρίζονται ὡς «ἔχοντα φύσιν ὀριζικῶς διάφορον». Ἐν κατακλείδι διατυπεῖ ὁ Bergson τὴν ἄποψιν ὅτι «διάνοια καὶ ἔνστικτον παριστῶσι δύο διαφόρους, ἀλλ' ἐξ ἴσου προσφνεῖς λύσεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προβλήματος» (Δημιουργὸς Ἐξέλιξις, μετάφρασις κ. Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου). Εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν ἀτενίζει ὁ Bergson τὴν διάνοιαν καὶ τὸ ἔνστικτον ὡς «τάσεις» ἀπλῶς καὶ «οὐχὶ ὡς πράγματα τετελεσμένα». Ἐνταῦθα εἶνε πλεόν ἀπαραγνώριστος ἡ ρωμαντικὴ τάσις πρὸς διάλυσιν πάσης ἐννοιολογικῆς μορφῆς. Ἐκεῖ ὅπου ὁμιλεῖ ὁ Bergson πλεόν συγκεκριμένως, τονίζει ὅτι «ἐνόρασις καὶ διάνοια παριστῶσι δύο ἀντιθέτους κατευθύνσεις συνειδητῆς ἐργασίας : ἡ ἐνόρασις βαίνει ἐν τῇ διευθύνσει τῆς ζωῆς, ἡ διάνοια ἀντιστρόφως κανονίζεται ἐπὶ τῆς κινήσεως τῆς ὕλης».

Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς περὶ «ζωϊκῆς ὁρμῆς» θεωρίας του, δὲν διστάζει ὁ Bergson νὰ προσφύγη εἰς σκοτεινὰς μεταφυσικὰς ἀπόψεις περὶ αὐθορμητισμοῦ, καὶ εἰς παραδείγματα ἀναφερόμενα εἰς ἅλυστα ἔτι προβλήματα τῆς βιολογίας, ὡς εἶνε ἡ περίπτωσις τῆς διαμορφώσεως τοῦ ὀφθαλμοῦ. ἦτις, οὔτε διὰ τῆς κληρονομικότητος ἐξηγεῖται οὔτε διὰ τῆς θεωρίας τῆς ἐξελέξεως καὶ τοῦ περιβάλλοντος, οὔτε διὰ τῆς ἐπιλογῆς.

Τὸ ὅλον σύστημα κορυφοῦται εἰς τὴν θεωρίαν τῆς «διαρκείας», ἣν χαρακτηρίζει ὁ Bergson ὡς «χρόνον-ἐφεύρεσιν» καὶ «ἄλυσον ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους», ἦτις εἶναι ἀσύλληπτος διὰ τῶν μέσων τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης. Τὴν διάρκειαν συλλαμβάνει ἡ «ἐνόρασις» intuition, ἦτις πηγάζει ἐκ τοῦ ἔνστικτου. Ἀπὸ τὸ ἔνστικτον προσδοκᾷ ὁ Bergson τὸ ὕψιστον φωτοβόλημα τῆς πραγματικῆς γνώσεως. Ἡ κατευθυντήριος τῆς κινήσεως τῆς συνειδήσεως ἐνοποιουμένη διὰ τοῦ ἔνστικτώδους ἐνοραματισμοῦ μετὰ τὴν κατευθυντήριον τῆς κινήσεως τῆς ζωῆς θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὸ μυστήριον τῆς κινήσεως τῆς φύσεως, τῆς ζωῆς, καὶ αὐτῆς τῆς συνειδήσεως. Ἐντεῦθεν ἐξάγεται, ὅτι διακρίνει ὁ Bergson δύο ὀριζικῶς διαφόρους κινήσεις : μίαν ζωϊκοβιολογικὴν, καὶ μίαν διανοητικὴν, αἵτινες διατελοῦν κεχωρισμέναι, ἢ εὐρίσκονται ἐπὶ διαφόρων ἐπιπέδων, ἢ δὲ ἔνωσις των πρόκειται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τοῦ μέσου τῆς «ἐνοράσεως». Ἡ ἀναδρομὴ εἰς τὰ φῶτα τοῦ ἔνστικτου ἐπιτυγχάνεται καλλίτερον διὰ τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐμπειρίας. Τὸ ἔνστικτον καὶ ἐνόρασις θὰ μᾶς ἀπεκάλυπτον διὰ τῆς συντομωτέρας ὁδοῦ τὴν πραγματικότητα, ἣν ἡ ἀνθρωπότης διὰ τῶν ἐν χρήσει μέσων

τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης δὲν κατόρθωσεν ἀκόμη μέχρι τοῦδε νὰ ἐγγίση.

Ἡ θεωρία τῆς «διαρκείας» τοῦ Bergson εἶνε ὑπόθεσις καθαρῶς ψυχολογική. Αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις κατέχουν ὡς γνωστὸν θέσιν ὑποδεεστέραν τῶν πνευματικῶν, τὸ δὲ φαινόμενον τῆς ζωῆς λαμβάνει μίαν θέσιν μυστικιστικὴν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ του, ἐπιδεκτικὴν μόνον ὑλοζωϊτικῆς καὶ βιολογικῆς ἐρμηνείας. Τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ ἠθικὸν στοιχεῖον τῆς ζωῆς, τὰ ὁποῖα εἶνε καὶ τὰ βασικά, τὰ ἀντιπαρέρχεται τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Bergson. Ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ, πεπροικισμένη μετὰ τὴν ἰδιότητα νὰ δημιουργῇ ἰδικὰς τῆς πραγματικότητος, μὴ ἀντεχούσας εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦ πνεύματος, ῥέπει πρὸς τὴν μονομέρειαν. Θὰ ἦτο ἄρα παράτολμον, ἂν ὠρισμέναι ψυχικαὶ πραγματικότητες ἐγένοντο δεκταὶ ὡς ἀντικειμενικῶς ἔγκυροι καὶ ἐπιστημονικῶς προσδιορίσιμοι. Ἡ Μπερξόνειος «ἐνόρασις» λοιπὸν, διὰ τῆς ὁποίας συλλαμβάνεται ἡ «διάρκεια» λόγῳ τῆς συστάσεώς της, δὲν εἶνε αὐτὸ τοῦτο τὸ «πνεῦμα», ὅπως βεβαιοῖ ὁ Bergson. Τὸ γνήσιον πνεῦμα δὲν ἐμφανίζεται «στιγμιαίως καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὡς ἔλλαμψις, ἵνα φωτίσῃ τὸ ἀντικείμενόν του», ἀλλ' ἐκδηλοῦται ὡς μόνιμος καὶ διαρκὴς ὄντοτης καὶ πῆ γ ἡ πάσης ἐνοράσεως. Μιὰ ἐκ τῶν πολλῶν ἀντιφάσεων ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Bergson εἶναι καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς ἀφ' ἐνός, ὅτι οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ τις νὰ φθάσῃ ἐκ τῆς διανοίας εἰς τὴν ἐνόρασιν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι προαπαιτεῖται ἐπιστημονικὴ μόρφωσις διὰ τὴν ἐνόρασιν, ἥτις μόρφωσις εἶνε ὑπόθεσις ἀποκλειστικῶς τῆς διανοίας.

Μόνον διὰ τῆς ἐνστικτώδους, ἀμέσου καὶ συνοπτικῆς ἐνατενίσεως τῶν ἐν ἀδιαπτῶτι κινήσει καὶ διαρροῇ τελούντων πραγμάτων καὶ φαινομένων τοῦ κόσμου καὶ χάρις εἰς τὴν ἐνοραματικὴν τοποθέτησιν ἡμῶν ἐντὸς τοῦ ῥοῦ αὐτῶν, καθίσταται δυνατὴ ἡ γνῶσις τῆς πραγματικότητος. Προϋπόθεσις τοῦ τοιούτου ὅμως εἶναι ἡ ἄρνησις καὶ διάλυσις παντὸς ὅ,τι ἠδυνήθη νὰ συλλάβῃ καὶ γνωρίσῃ μέχρι τοῦδε ἡ ἀνθρώπινη διάνοια διὰ τῶν μεθόδων τοῦ λογικοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Ἡ ἐπιστήμη προῆλθε καὶ αὐτὴ κατὰ τὴν ἰδίαν λογικὴν συνέπειαν, ὅπως προῆλθε καὶ ἡ «συνείδησις» τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας, δηλαδὴ ἐκ τῆς ἐπαφῆς τῆς ἀνθρώπινης νοήσεως μετὰ τὴν ἕλην καὶ τὴν φύσιν. Ἄρα καὶ ἡ διαμόρφωσις τῆς ἐπιστήμης ἀφείλεται εἰς τὰς ἰδίας ἀρχάς, αἵτινες ἐδημιούργησαν τὴν διάνοιαν. Ἡ ἐπιστήμη διεπίστωσε λοιπὸν ὅτι ἡ φύσις ἵνα ὑπάρξῃ καὶ δράσῃ, ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς πολλότητος καὶ ὅτι οὐδὲν τὸ συνεχὲς καὶ ἄτμητον συναντᾶται ἐν αὐτῇ. Πᾶν ὅ,τι εὐρί-

σκειται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πλανήτου μας, ἅπασα ἡ ὕλη καὶ ἡ ζωὴ συναρτῶνται ἐξ αὐτοτελῶν μονάδων καὶ ἐκ πολλότητος, ἡ δὲ ὑποδιαίρεσις τῆς μονάδος ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἐρευνῶσαν διάνοιαν ὑπὸ μορφὴν μορίων καὶ ἀτόμων, τὰ ὅποια διατελοῦν εἰς καθωρισμένην ἁρμονίαν καὶ σχέσιν μεταξύ των. Ἐντεῦθεν ὠδηγήθη ἡ ἐπιστήμη, ὅπως ἐγκαινιάσῃ τὰς προσπάθειάς της, πρὸς διερεύνησιν τῆς ὕλης, ἀρχομένη ἐκ τῶν μικροτάτων συστατικῶν αὐτῆς, ἵνα βαθμηδὸν προχωρήσῃ εἰς τὴν χημικὴν καὶ κυτταρικὴν κατάταξιν τῶν ἀνοργάνων καὶ ἐνοργάνων, ἵνα καταλήξῃ εἰς μίαν ἰδέαν ἐνότητος καὶ γενικωτέραν σύλληψιν τοῦ ἀπείρου τῆς δημιουργίας. Ἡ βαρεία μορφὴ ἄρα, ἦν ἡ Μπερξάνειος φιλοσοφία προσάπτει εἰς τὴν ἐπιστήμην, διότι ἐβάδισεν αὕτη τὴν ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως ὑποδειχθεῖσαν ὁδόν, καὶ ἦτις ἀπεδείχθη ὡς ἡ πλέον πρόσφορος, δικαιολογεῖται ἐκ μόνου τοῦ λόγου, ὅτι ἐρμηνεύει αὕτη τὸν χρονικὸν παράγοντα ὑποκειμενικῶς καὶ μονομερῶς, καθὼς λαμβάνεται οὗτος, οὐχὶ ὡς χρόνος-πορεία, ἀλλ' ὡς «χρόνος-διάρκεια» καὶ «χρόνος-ἐφεύρεσις». Μεταφέρων δηλαδὴ ὁ Bergson τὸ ψυχικὸν συναίσθημα, τὸ ὅποιον γεννᾶται ἐκ τῆς ἀμέσου ὑποκειμενικῆς-αἰσθαντικῆς διεισδύσεως εἰς τὸν συνεχῶς διαρρέοντα χρόνον, «ἐφευρίσκει» πράγματι ἓνα «χρόνον-διάρκειαν», τὸν ὅποιον ἀφοῦ ἀντικειμενοποιήσῃ, τὸν ἀντιτάσσει πρὸς τὸν μαθηματικὸν χρόνον-πορείαν τῆς ἐπιστήμης.

Ἡ «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου» τοῦ Καντίου μᾶς ἔδειξεν ὅτι ὁ χρόνος εἶνε ἡ ἑτέρα τῶν μορφῶν, δι' ἧν πραγματοποιοῦνται ὑπὸ τῆς διανοίας αἱ παραστάσεις. Πέραν τῆς ἀπολύτου ταύτης συλλήψεως τοῦ χρόνου, ὑπάρχει ὁ μαθηματικὸς χρόνος-πορεία. Ἡ ὑποκειμενικὴ-ψυχολογικὴ «διάρκεια» τοῦναντίον σύγκεται ἐκ δύο διαφόρων στοιχείων: τοῦ χρόνου-πορείας καὶ τῆς αἰσθαντικῆς διαδρομῆς τοῦ χρόνου-πορείας. Ἡ σύνθετος αὕτη «διάρκεια» εἶνε ἡ ἐφεύρεσις τοῦ Bergson, διὸ καὶ τὴν ἀποκαλεῖ «χρόνον-ἐφεύρεσιν». Ἡ ψυχολογικὴ καὶ ὑποκειμενικὴ «διάρκεια» παρουσιάζεται ὑπὸ τόσας μορφάς, μὲ ὅσα εἴδη ὑποκειμενικῶν συναισθημάτων θὰ ἦτο δυνατόν αὕτη νὰ συνενωθῇ. Οὕτω εἰδικευομένη ἡ «διάρκεια», θὰ ἦδύνατο νὰ προσλάβῃ τὸν χαρακτηρισμὸν καὶ νὰ νοηθῇ ὡς χρόνος-βίωσις, χρόνος-κίνησις, χρόνος-εὐτυχία, χρόνος-φόβος, χρόνος-λύπη, χρόνος-νεότης, χρόνος-ἀνύψωσις, χρόνος-κατάπτωσις, χρόνος-ἐξέλιξις κ. ο. κ. Συνοπτικῶς δὲ λαμβανομένη ἡ ποικιλότροπος αὕτη ψυχοσυνθετικὴ διαδρομὴ τοῦ χρόνου-πορείας ἀποτελεῖ τὴν Μπερξόνειον «διάρκειαν», ἢ «χρόνον-ἐφεύρεσιν». Τότε ὅμως ἡ ἔννοια τοῦ ἀπολύτου καὶ ἀπλοῦ «χρόνου» ἢ χρόνου-πορείας

α ἴ ρ ε τ α ι κατ' οὐσίαν, καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἔρχεται μία σύνθετος ψυχολογικὴ ποιότης.

Διὰ τὴν προσδῶσθαι λοιπὸν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Bergson μεγαλύτερον κῦρος, κατέφυγεν εἰς τὴν στήριξιν αὐτῆς ἐπὶ μιᾷ θεμελιώδους φιλοσοφικῆς ἐννοίας. Οὕτω ἐνήλλαξε τὴν ὑποκειμενικὴν καὶ ψυχολογικὴν ἰδέαν τῆς «διαρκείας» τοῦ μὲ τὴν ἀπόλυτον ἐννοίαν τοῦ ΧΡΟΝΟΥ. Τὴν οὕτως συλληφθεῖσαν ἐννοίαν τῆς εἰς ΧΡΟΝΟΝ μεταφρασθείσης «διαρκείας», συνεδύασεν ὁ Bergson εἰς μίαν τρισύνθετον πλέον ἐννοίαν τοῦ «χρόνου»—ἐξελίξεως, διὰ τοῦ ὁποίου πειρᾶται νὰ ἐρμηνεύσῃ ἀντικειμενικῶς τὸ φαινόμενον τοῦ ἐν τῷ καθαρῷ χρόνῳ διαρρέοντος γίνεσθαι. Εἰς τοιαύτης ὑφῆς «χρόνος», ὁ ὁποῖος σχετίζεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον μὲ μίαν ὑποκειμενικὴν ἀντίληψιν τοῦ ψυχικοῦ γίνεσθαι ἀντιτάσσεται πρὸς τὸν μαθηματικὸν χρόνον τῆς ἐπιστήμης ὑπὸ τοῦ Bergson. Ἐν τούτοις ἡ ἐπιστήμη ἠναγκάσθη νὰ τυποποιήσῃ τὸν χρονικὸν παράγοντα, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἐξελικτικὴν ἐπίδρασιν, εὐρεθεῖσα πρὸ τοῦ ὄντως δυσυποτάκτου τῶν προβλημάτων τῆς φύσεως καὶ χάριν τῆς ἀπαραιτήτου συστηματοποιήσεως τῆς ἐρεῦνης.

Ἡ «διάρκεια» ἢ «χρόνος—ἐφεύρεσις» εἶνε κατὰ τὸν Bergson:— ἡ ἀνεπανάληπτος ἐπαλληλία ἐν τῷ χρόνῳ στιγμῶν—καταστάσεων τῆς ψυχῆς. Διὰ τῆς «διαρκείας» βιοῦ τὸ πνεῦμα ἐνοραματικὴν ζωὴν, ἡ δὲ ἐκ ταύτης γνῶσις τοῦ γίνεται φιλοσοφικὴ ἐνόρασις. Ἡ ἐνόρασις εἶνε ἡ γνῶσις ὅταν ἡ ζωὴ εἶνε ἐν συνεχεῖ γίνεσθαι ἐν τῇ διαρκείᾳ, ἐπιδέχεται δὲ πολλοὺς βαθμοὺς ἐντάσεως.—«Ἡ ψυχολογικὴ ζωὴ μας, λέγει, μᾶς εἶνέ τι τὸ δεδομένον ὡς ποιοτικὴ πολλαπλότης καταστάσεων, αἷτινες ἀλληλοεισδύουσαι ἀποτελοῦν μίαν ποικίλλουσαν ἐντασιν». Εἶνε ἄξιον προσοχῆς ὅτι διὰ τῆς «διαρκείας» τοῦ ἀντικαθιστᾶ κατ' οὐσίαν ὁ Bergson καὶ τὴν παραδεδομένην ἰδέαν τοῦ χώρου, ἀφοῦ νοεῖ οὗτος ὡς χῶρον, πᾶν ὅ,τι εἶνε «ὁμογενὲς» καὶ ἐμφαίνει ποσότητα ἢ γεωμετρικὴν ἔκτασιν. Ὁμιλῶν περὶ τῆς «Κινήσεως» χαρακτηρίζει τὸν χῶρον, ὡς «πρόοδον» ὠργανωμένην ὡς ἡ «διάρκεια» καὶ ὡς μίαν πράξιν (acte) συνισταμένην ἐκ μιᾷ αἰσθήσεως ἐξωτερικῆς τοῦ διατρεχθέντος χώρου καὶ μιᾷ καθαρῶς ἐντατικῆς, τῆς κινητοποιήσεως. Διὰ τοῦτο κακῶς συγχέεται, λέγει, ἡ κίνησις μὲ τὸν χῶρον. Μᾶλλον πρόκειται καὶ ἐνταῦθα περὶ ἐνὸς εἴδους (endosmose). Ὑπὸ τὸ πρῶτον τῆς κινήσεως λαμβάνει ἡ «διάρκεια» τὴν μορφήν ἐνὸς ὁμογενοῦς τόπου, καὶ ὁ χρόνος προβάλλεται ἐν τῷ χώρῳ. Ὁ «χρόνος—διάρκεια» εἶνε κατὰ τὸν Bergson ταυτόσημος μὲ τὴν ἐπέκτασιν τῆς δημιουργίας ἐν τῷ χώρῳ.

Δοθέντος ὅτι ἡ «ἐνόρασις» καταλογίζεται εἰς τὴν σφαίραν τοῦ «ἐνστίκτου», τιθέμεθα πρὸ ἐνὸς συγκροτήματος «ἐφευρέσεως—ἐνστίκτου», ὡς γνωσιολογικῆς πηγῆς, αὐστηρῶς διακρινομένης ἀπὸ τὴν νοούσαν διάνοιαν. Οὕτω ἐπαναπίπτομεν εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Καντίου πρὸ πολλοῦ λυθὲν πρόβλημα τῆς νοήσεως, ὅπου κατεδείχθη τὸ ἀλληλεξάρτητον τῶν αἰσθαντικοδιανοητικῶν καὶ προεμπειρικῶν—ὑπερβατικῶν παραγόντων αὐτῆς. Ὁ Bergson ἐπιχειρεῖ τὴν σύλληψιν τῆς ἀντικειμενικῆς οὐσίας τῆς δημιουργίας διὰ τοῦ καθαρῶς ψυχολογικοῦ μέσου τῆς «διαρκείας» : (se transposer immédiatement dans le flux de la durée des choses et saisir ainsi la connaissance intellectuelle telle qu' elle est. *Évolution Créatrice* p. 387. F. Alcan, Paris 26e éd).

Ἐν τῇ προσπάθειά του ὁ Bergson νὰ φθάσῃ τὸ «ἄφθαστον», δημιουργεῖ μίαν φιλοσοφίαν «ὑπερβαίνουσαν τὴν νόησιν», ὡς λέγει, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως, ἔκτος τῶν μέσων τῆς ψυχολογικῆς μεταφυσικῆς του καὶ τὴν θεωρίαν τῆς ζωῆς. Τὸ ὡς «ζωϊκὴ ὁρμὴ» λαμβανόμενον φαινόμενον τῆς ζωῆς δὲν ἐμφαίνει αὐτοτελές τι καὶ ἀνεξάρτητον μεταφυσικὸν στοιχεῖον, ἀφοῦ ὑπαρξίς ζωῆς, ἄνευ τῆς συμβολῆς ἑξωτερικῶν ὄρων, φυσικῶν, χημικῶν, φωτοχημικῶν, δὲν εἶνε νοητὴ. Τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς, ἐκκινουῦν θεωρητικῶς ἀπὸ τῆς σμικροτάτης μονάδος τῆς ὕλης, τοῦ ἀτόμου, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἐγκλεισμένης ἠλεκτρομαγνητικῆς ἐνεργείας, καθὼς μαρτυροῦν ἀναμφιλέκτως αἱ ἐπ' αὐτῆς ἄστροφυσικαὶ ἐπιδράσεις, εἶνε ἀναπόσπαστον ἀπὸ τοὺς συντελεστιάς του. Ὁ Bergson ὅμως ἀπομονονῶν τὴν ζωὴν ἀπὸ τοὺς παράγοντας αὐτῆς, καὶ διασπῶν τὴν φυσικὴν αὐτῆς ἐνότητα, διαπράττει τὸ σφάλμα ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον δὲν παύει οὗτος νὰ ἐπιρρίπτῃ εἰς τὰς μεθόδους τῆς ἐπιστήμης, μεμφόμενος αὐτὴν διὰ τὸν τεμαχισμόν, ὃν ἐνεργεῖ, τῆς φυσικῆς ἐνότητος.

Ἡ «ζωϊκὴ ὁρμὴ» καὶ ἡ ψυχολογικὴ ποιότης τοῦ «χρόνου-διαρκείας» ἀποτελοῦν ἐν τούτοις θέσεις πλέον ἢ ἀνεπαρκεῖς διὰ τοὺς σκοπούς, οὓς ἐπιδιώκει ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson· δοθέντος ὅτι οὐδεμία οἰασδῆποτε πάντοτε ὑφῆς σύγχρονος φιλοσοφία εἶνε δυνατὸν νὰ εὐσταθήσῃ, τὴν σημερινὴν ἐπιστήμην, πολλῶ μᾶλλον δὲ ὅταν εὐρεθῇ ἀντιμέτωπος αὐτῶν.

Κατὰ τὸν Καρτέσιον ἐνόρασις εἶνε ἡ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος, δι᾿ ἧς συλλαμβάνει τοῦτο τὴν ἐννοιολογικὴν ἐνότητα πλειόνων καθαρῶν καὶ διακεκριμένων μεταξύ των παραστάσεων. Πᾶσα διείσδυσις, ἔστω καὶ ἀκαριαία, διὰ τοῦ πνευματικοῦ ὀφθαλμοῦ εἰς τὸ βαθύτερον νόημα

τῶν πραγμάτων, ἢ μιᾶς καταστάσεως, βιάσει τῆς κτηθείσης εὐρείας γνώσεως τῶν ταῦτα συνδρουσῶν σχέσεων καὶ ὄρων, δὲν ἀνήκει προφανῶς εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἐνστίκτου.

Ὁ Bergson ἀτενίζει τὴν φύσιν ὡς ἐξελισσομένην φύσιν (*natura naturans*). Διὰ τῆς προσαρμογῆς τῶν ψυχικῶν καταστάσεων εἰς τὰς φάσεις τῆς ὑποκειμενικῶς νοουμένης κινήσεως τῆς φύσεως θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ σύλληψις τῆς πραγματικότητος. Ἡ «συνείδησις» διὰ μιᾶς ἀμέσου μεταθέσεώς της εἰς τὸν ὄρον τῆς «διαρκείας» τῶν πραγμάτων, θὰ κατώρθωνε γ' ἀναζήση τὸ γίνεσθαι. Ἡ νόησις γεννωμένη ἀφ' ἑαυτῆς θ' ἀπεσπᾶτο ἐκ τοῦ ὅλου τοῦ πνεύματος· ἡ διανοητικὴ γνῶσις θὰ ἐνεφανίζετο τότε αὐτοφυῆς, περιορισμένη μὲν ἀλλ' οὐχὶ σχετικὴ. Τὸ τοιοῦτον θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς «ἐνοράσεως», ἣτις εἶναι μία ἐνστικτός ἐνέργεια.

Καὶ δύναται μὲν νὰ γείνη δεκτόν, ὅτι ἐξ ὠρισμένων παρατηρήσεων ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ὕλης καὶ τῆς βιολογικῆς ζωῆς δύνανται νὰ συλλαμβάνωνται ἀνάλογα νοήματα, ταῦτα ὅμως δὲν εἶνε προφανῶς «αὐτὸ τοῦτο πνεῦμα», ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Bergson, δοθέντος ὅτι ἡ τοιαύτη «ἐνόρασις» πηγάζει κατ' οὐσίαν ἐκ τῆς ὕλης διὰ μέσου τῆς ζωῆς διὸ καὶ ἡ ψυχοβιολογικὴ Μεταφυσικὴ τοῦ ἔχει ὑπόστασιν καθαρῶς ὑλιστικὴν. Ἐὰν ἡ ἐπιστήμη ἐδέχετο τὴν Μπερξόνειον «ἐνόρασιν» ὡς «τὸ μόνον κριτήριον τῆς ἀληθείας», καὶ ἂν ἡ φιλοσοφία ἐδέχετο τὸ ἰδιότυπον Μπερξόνειον «πνεῦμα» ὡς «αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα», τὸ τοιοῦτον θὰ ἐσήμαινε τὴν αὐτοκαταδίκην ἀμφοτέρων. Τὸ πραγματικόν, τὸ ἔξω χρόνου καὶ τόπου νοούμενον πνεῦμα, οὐδαμοῦ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Bergson συναντᾶται. **Μ ὁ γ ο ν τ ἡ ν μ ν ἡ μ η ν** ἐκλαμβάνει οὗτος ὡς «ἐκφανσιν τοῦ πνεύματος».

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἡ ψυχολογία καὶ ἡ μεταφυσικὴ ἐξετάζουν τὰ ἀντικείμενά των διὰ μέτρων καὶ σταθμῶν διαφόρων τῶν τῆς ἐπιστήμης, τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἠγνόησεν ἡ τελευταία τὰς ἐξελισσομένας ψυχικὰς καταστάσεις, καίτοι δὲν ἐκπροσωποῦνται αὗται εἰς τοὺς μαθηματικοὺς ὑπολογισμούς της. Ἡ περὶ τοῦ ἀνεπαναλήπτου τῆς «διαρκείας» μεταφυσικὴ θεωρία τοῦ Bergson ἔχει τὸ ἀντίστοιχόν της εἰς τὴν περὶ στιγμῆς καὶ αἰωνιότητος ἀστρονομικὴν θεωρίαν τοῦ Newton, καθ' ἣν οὐδεμία στιγμὴ τῆς ζωῆς ἔχει ὁμοιότητά τινα μετ' οὐδενὸς ἄλλου, ἀφοῦ ἡ ἀστροφυσικὴ θέσις τοῦ σύμπαντος εἶνε ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν διάφορος καὶ μοναδική, ἡ δὲ μοναδικότης αὕτη φέρει χαρακτῆρα αἰωνιότητος.

Διότι ἀντιπαρέρχεται ἡ ἐπιστήμη ὅσα ἀντικείμενα δὲν εἶνε ἐπιδε-

κτικὰ ἀμέσου μετρήσεως, δὲν σημαίνει τοῦτο ὅτι τὰ ἀγνοεῖ, διὰτι ἡ ζωὴ δὲν τυγχάνει ἀγνωστος εἰς τὴν ἐπιστήμην, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Bergson. Ἀπόδειξις, αἱ ἐπιστημονικαὶ πρόοδοι ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἀγωγῆς, ἡ τελειοποίησις τῆς ἰατρικῆς, ὁ ἐπιστημονικὸς ἀθλητισμὸς κ. λ. Οὔτε εἶνε «κεναὶ πραγματικότητος αἱ ὑπὸ τῆς διανοίας συλλαμβανόμεναι ἀφηρημέναι ἔννοιαι», ἀφοῦ μία κανονικῶς λειτουργοῦσα διάνοια ἀδυνατεῖ νὰ καταγίνη με κενὰς ἔννοιαις. Οὐαὶ καὶ ἀλλοίμονον, εἰάν ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἦτο καταδικασμένη νὰ προσμένη τὴν ἐπέλευσιν «κρισίμων στιγμῶν τοῦ βίου» ἵνα «συλλάβῃ τὴν οὐσίαν τοῦ πραγματικοῦ εἰς τὸ βραχὺ καὶ φευγαλέον θαμβὸν φέγγος τοῦ ἐλλάμποντος ἐνστικτοῦ». Μία φιλοσοφία στηριζομένη εἰς τὰς «κρισίμους στιγμὰς τοῦ βίου», ἔστω καὶ ἂν αὗται καθίσταντο σὺν τῷ χρόνῳ ὀλιγώτερον ἀραιαί, μόλις πενιχρώτατα στοιχεῖα θὰ ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν ἀνθρώπινον στοχασμόν.

Ἡ γνωστικὴ μέθοδος τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας ἐπιδιώκει τὴν «προσκόλλησιν ἡμῶν εἰς τὸ γιγνόμενον, καθ' ἣν στιγμὴν τοῦτο εὐρίσκεται ἐν κινήσει, καὶ τὴν ταύτισιν τοῦ βλέπειν μετὰ τὸ ἐνεργητικὸν βούλεσθαι», ἵνα ἐπιτύχῃ «τὴν συνείδησιν κινήτρων καὶ κινουμένων». Ὄταν ὁμως τὸ ἀναζητούμενον ἀγνωστον εὐρίσκεται ἐν ἀδιακόπῳ ὄσῃ, ὁ δὲ θέλων νὰ γνωρίσῃ τοῦτο εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ προσκολληθῇ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῆς ὄσῃς του, ἵνα ταυτιζόμενος μετ' αὐτοῦ τὸ συλλάβῃ, ἢ τοιαύτη «γνώσις» θὰ εἶνε μὲν ἐνστικτώδης, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην ἄνευ βάθους. Πρὸς ἐπίτευξιν συνειδητῆς γνώσεως προαπαιτεῖται συστηματικὴ ἐμβάθυνσις εἰς τὸ νόημα τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ζωῆς. Αὕτη ἀποκτᾶται μόνον διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔγκειται ἡ μεγάλη παρεξήγησις τῆς περὶ ἐνστικτώδους ἐνοράσεως θεωρίας τοῦ Bergson, καθ' ἣν παρεκινήθη μεγάλη μερὶς τῆς συγχρόνου διανοήσεως, νὰ περιφρονήσῃ τὴν διὰ τῆς συστηματικῆς σπουδῆς γνῶσιν, ἐπαφιεμένη εἰς τὸ παντοδύναμον καὶ ἀλάνθαστον ἐνστικτον.

Συχνώτατα ἐπανέρχεται ὁ Bergson εἰς τὸ περίφημον παράδειγμα του, τῆς κινηματογραφικῆς ἀναπαράστασεως, ὅπως ἀποδείξῃ τὸ σφαιερὸν δῆθεν τοῦ τεμαχισμοῦ τῆς «ἀδιαιρέτου καὶ διαρκοῦς» πραγματικότητος, εἰς ὃν προβαίνουν αἱ μέθοδοι τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἡ διάνοια, πρὸς διάγνωσιν αὐτῆς. Τὸ παράδειγμα τοῦ κινηματογράφου δύναται ὁμως ν' ἀντιστραφῇ, καὶ τότε ἄγεται εἰς φῶς ἀκριβῶς ἡ ὑπόμορφὴν διαφωτίσεως μετημφισμένη πλάνη τῆς Μπερξονείου θεω-

ρίας, διότι αὕτη ἐξετάζει τὴν κινηματογραφικὴν ἐπινόησιν οὐχὶ μὲ τὸ κριτήριον τοῦ τὶ ἀποδίδει αὕτη, ἀλλὰ μὲ τὸ κριτήριον τοῦ ἀπὸ τὶ συγκροτεῖται. Δοθέντος λοιπὸν ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς κινηματογραφικῆς ταινίας ἀναπαριστωμένη ζωὴ ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ, ὡς αὐτόχρομα πραγματικότης, παρ' ὅλον ὅτι ἡ προβαλλομένη κινουμένη εἰκὼν σύγκειται ἐξ ἀπειρίας ἀλλεπαλλήλων στιγμιοτύπων, τοῦτο μᾶς διδάσκει ὅτι καὶ ἡ ἀπτή πραγματικότης διὰ νὰ γνωσθῆ ἀποβαίνει ἀπαραίτητον νὰ τεμαχισθῆ καὶ νὰ διαιρεθῆ εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη. Ὁ τοιοῦτος τεμαχισμὸς τῆς πραγματικότητος οὐδαμῶς κωλύει τὴν δι' ἀνασυναρμολογήσεως τῶν τμημάτων ἀποκατάστασιν αὐτῆς οἷα ἦτο πρότερον, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἀναλυτικῆς καὶ συνθετικῆς μεθόδου τῆς σκέψεως. Ὁ σκοπὸς τοῦ κινηματογράφου εἶνε ἡ ἀναπαράστασις ἀπλῶς τῆς κινήσεως καὶ οὐχὶ ἡ «ἀπεικόνισις τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως», ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Bergson. Ἄλλος, προσφορώτερος τρόπος, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ τοιούτου, ἔκτὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ κινηματογράφου ἐφαρμοζομένου, δηλ. τῆς προβολῆς ἀλλεπαλληλίας μεγάλης πυκνότητος στιγμιοτύπων ἀναλυτικῶν τῶν κινήσεων, δὲν εἶνε νοητός. Τίς οἶδε μάλιστα, ἂν εἰς λίαν προσεχῆς μέλλον, δὲν καταστῆ δυνατόν εἰς τὴν φωτογραφικὴν τέχνην, νὰ πυκνώσῃ τὰς στιγμιοτύπους ἀπεικονίσεις εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ ἐξιχθῆ εἰς τὸν ρυθμὸν τῆς ζώσης κινήσεως, ὁπότεν τὰ μεταξὺ τῶν ἀπεικονίσεων κενὰ θὰ εἶνε πλέον καὶ ἀντικειμενικῶς ἀσύλληπτα. Πάντως ἐφ' ὅσον τὰ κενά, τὰ ὅποια ἀφίνει κατ' ἀνάγκην ἡ ἀπεικόνισις ἐν τῇ διαρροῇ τῆς κινήσεως, δὲν γίνονται αἰσθητά, ἡ μέθοδος τοῦ κινηματογράφου δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ μόνος πιστὸς καὶ ἰδεώδης τρόπος ἀναλύσεως καὶ ἀνασυνθέσεως τῆς κινήσεως, ὑπὸ οὐδεμιᾶς «ἐνοράσεως» δυνάμενος νὰ ὑπερβληθῆ. Τολμῶμεν ἄρα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἄνευ τῆς ἀνατομικῆς λεπίδος καὶ τοῦ ὀπτικῶς ἀνατέμνοντος καὶ διαλύοντος μικροσκοπίου, οὐδὲν τὸ θεικὸν θὰ ἡμεῖθα εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν περὶ τῆς ὁργανώσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς συστάσεως τῆς ὕλης. Τὴν ὑπὸ τοῦ Bergson τόσον συχνὰ μυκτηρισθεῖσαν μέθοδον τοῦ «τεμαχισμοῦ τῆς πραγματικότητος», οὐδεμίαν ἐνόρασιν εἶνε ἱκανὴ νὰ ἀντικαταστήσῃ. Ἐκτὸς μιᾶς ἀδρομεροῦς καὶ ἐνστικτώδους γνώσεως τῆς φύσεως, οἷαν τὴν κατεῖχε καὶ ὁ πρωτόγονος, οὐδὲν πλέον εἶνε εἰς θέσιν νὰ μᾶς προσπορίσῃ ἡ ἐνόρασις τῆς «διαρκείας».

Ὁ Bergson διατείνεται ὅτι τὰ νοητικὰ μέσα τῆς διανοίας εἶνε

γεωμετρικῆς φύσεως, διὸ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις ἀντλεῖται ἐκ μόνης τῆς γεωμετρίας. Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς εἶνε κατὰ τοῦτο μόνον ἀκριβής, καθότι ἠρνήθη ὁ ἄνθρωπος νὰ χρησιμοποιήσῃ μέτρα μήκους ἐξ ἐλαστικοῦ καὶ σταθμὰ εὐρισκόμενα ἐν κινήσει. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε ἀληθὲς ὅτι περιώρισε τὴν διανοητικὴν του ἐνεργητικότητα εἰς τὴν μέτρησιν τῶν στερεῶν, ἀλλ' ἐπεξέτεινε τὰς ἐρεῦνας του πέραν τῆς γεωμετρίας καὶ ἐπὶ τοῦ φυτικοῦ καὶ ζωικοῦ βασιλείου, ἐνθα κυριαρχεῖ ἡ κίνησις καὶ ἡ μεταβολή, ἀντλήσας ἐξ αὐτῶν τὰς ἀπαιτούμενας γνώσεις πρὸς διαμόρφωσιν ὠρισμένων ἱκανοτήτων τῆς συνειδήσεως ἀσχέτων πρὸς τοὺς κανόνας τῆς γεωμετρίας. Οὕτω ἠδυνήθη ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀνακαλύψῃ διὰ τῶν μέσων τῆς διανοίας καὶ ἀγεωμέτρητα καὶ ἄϋλα πράγματα, ὡς τὴν χημείαν, τὴν φυσικὴν, τὸν ἠλεκτρισμὸν, τὸν μαγνητισμὸν, τὴν ἔλξιν τῶν οὐρανίων σωμάτων κ.λ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Bergson ἀξιουμένη ἐνοραματικὴ τοποθέτησις τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ κινήσει τοῦ ἀτεμαχίστου γίνεσθαι πρὸς σύλληψιν τῆς πραγματικότητος, δὲν ἠμπορεῖ πρὸς νὰ περιλάβῃ ἐν τ μ ἦ μ α μόνον τοῦ ῥοῦ αὐτῆς δοθέντος ὅτι ἡ νοητικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ὄρια, μὴ οὔσα ἱκανὴ νὰ παρακολουθήσῃ τὸν ἀέ ν α ο ν ῥοῦν τοῦ γίνεσθαι. Ἀντικείμενα γνώσεως «ἀνευ ἀρχῆς καὶ τέλους» εἶνε ἀνεπίδεκτα συλλήψεως διὰ τῶν ἀνθρωπίνων νοητικῶν μέσων, μὴ ἐξαιρουμένης καὶ τῆς Μπερξονείου ἐνοράσεως.

Εἰσέρχεται εἰς ἀδιέξοδον ὁ Bergson παραδεχόμενος ἀφ' ἑνὸς ὡς ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἀμφιβητῶν ἀφ' ἑτέρου «τὸ ἀπόλυτον» τῆς ἐπιστημονικῆς πραγματικότητος. Ὁ Κάντιος κατέδειξε μὲν τὸ ἀποκλειστικῶς ἀνθρώπινον, καὶ ἐντεῦθεν μὴ ἀντικειμενικὸν τῆς γνώσεως, ἣν ἔχομεν τῶν φαινομένων, δὲν ἔθεσεν ὁμως ἐν ἀμφιβόλῳ τὸ ἀπολύτως πραγματικὸν αὐτῆς, ἀφοῦ δὲν διαθέτει ὁ ἄνθρωπος ἄλλο γνωσιολογικὸν κριτήριον ἐκτὸς τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς διανοίας. Τὸ ὄντως ὄν τῶν ἀντικειμένων (Ding an sich), οὐδεμίαν π ρ α κ τ ι κ ῆ ν σημασίαν ἔχει διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀφοῦ ἀδυνατεῖ οὗτος νὰ τὸ συλλάβῃ ἔξω τῶν κατηγοριῶν τῆς γνώσεως.

Οὔτε εἶνε νοητὴ μία «διαβάθμισις τῆς πραγματικότητος» τῶν ἀντικειμένων, οἷαν τὴν ἐπιχειρεῖ τὸ τὰ πάντα ῥευστοποιοῦν σύστημα τοῦ Bergson, ἀφοῦ οὐδὲν πρᾶγμα δύναται νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὸ μεταξὺ δύο γνωσιολογικῶν μέσων εὐρισκόμενον κενόν. Μὲ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἱστορίαν δὲν ἠμπορεῖ νὰ γείνη ποίησις, οὔτε ὁ

ἐπιστήμων δύναται νὰ εἶνε ἐνταυτῷ καὶ «καλλιτέχνης».

Οὐδείς ἀμφισβητεῖ ὅτι ἐν τῷ γίνεσθαι καὶ ἐν τῇ ἐξελίξει «κρύπτεται κάτι τὸ ὑψηλότερον τῶν ἀπλῶν μορφῶν». Δεθέντος ὁμοῦ τοῦ ἀνεφίκτου τῆς συλλήψεως τῆς οὐσίας τοῦ «ὑψηλοτέρου» τούτου, ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἀρκεῖται εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν καθορισμὸν τῶν συγκεκριμένων μορφῶν, ἀνάγουσα τὸ γίνεσθαι εἰς τὴν σφαῖραν τῆς δημιουργίας, ἣτις παραμένει μυστήριον. Πάντως «ἐπιστήμη» δὲν δύναται νὰ στηρίξη σήμερον ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ ἐνὸς ἀνεξιχνιάστου ἔτι προβλήματος. Ἴδου διατὶ ἔχει ἀνάγκην οὗτος «στερεῶν μορφῶν», ἐξ ὧν νὰ ὁρμηθῇ πρὸς σύλληψιν τῆς ἐν κινήσει εὐρισκομένης ἐξελίξεως, ἀφ' ὅσον τοῦτο καθίσταται δυνατὸν διὰ τῶν μέσων τῆς ἐπιστήμης.

Ἡ ἀντίληψις τῆς τε ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, καθ' ἣν ἡ «μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἀναλλοιώτου εἰς τὸ γίνεσθαι συντελεῖται διὰ μειώσεως ἢ ἐξασθενήσεώς τινος» ἔχει τὴν πλήρη δικαίωσίν της, ἐφ' ὅσον πᾶσα μορφικὴ ἀπώλεια καταλογίζεται ἐν τῇ φύσει ὡς ζημία, ὅπως καὶ πᾶσα νέα δημιουργία μορφῆς θεωρεῖται ὡς πλουτισμὸς τῆς φύσεως. Κατὰ τὰς ἰσχυρούσας κατηγορίας τῆς σκέψεως, πᾶσα «διάλυσις» μορφικὴ σημαίνει ἀρνησιν καὶ ζημίαν, ἀσχέτως ἂν ἤθελεν ἐπακολουθήσῃ ταύτην ὀψέποτε μία νέα σύνθεσις. Ὁ Bergson ἀξιοῖ τὴν σύλληψιν τῆς μορφῆς, ἐφ' ὅσον τὸ γίνεσθαι εὐρίσκεται ἐν κινήσει, χωρὶς νὰ σταματᾷ εἰς οὐδὲν σημεῖον καὶ χωρὶς νὰ προσδοκᾷται οὐδὲν τέρμα καὶ οὐδεμία πληρότης. Ἡ τάσις αὕτη τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας, πρὸς διάλυσιν πάσης μορφῆς καὶ πρὸς τὸ ἀτελεύτητον τεκμηριεῖ περὶ τῆς ῥωμαντιστικῆς κτηγῆς της. Αὕτη δὲν σταματᾷ δυστυχῶς εἰς τὴν μορφήν, ἀλλὰ προχωρεῖ μέχρι τῆς διαλύσεως καὶ αὐτῶν τῶν ἐννοιῶν.

Ἡ «διάρκεια» τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας, ὡς ἔχει σήμερον, παραμένει καὶ διὰ τὴν ψυχολογίαν ἀκόμη μία ἀπροσδιόριστος ἀξία. Ὁ Πλάτων ἠδυνήθη νὰ ἀντλήσῃ ἐκ τῆς κοσμοθεωρίας τοῦ Ἡρακλείτου ὅ,τι χρήσιμα στοιχεῖα ὑπῆρχον διὰ τὴν θεωρίαν τῶν ἰδεῶν του. Νῦν ἐπαναπίπτει ἡ ὄψιμος σκέψις τοῦ Bergson εἰς τὴν κοσμοθεωρίαν ἐκείνην, κατὰ τὸν αἰώνιον νόμον τῆς περιοδικῆς ἐπανόδου τῶν αὐτῶν περιστάσεων ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἐπάρχουν ἐν τούτοις νόμοι τινὲς τοῦ στοχασμοῦ, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀπαρασάλευτοι, καθὼς ἔχουν γείνει δεκτοὶ ὑπὸ τῶν φιλοσοφιῶν ὅλων τῶν αἰώνων καὶ ὅλων τῶν λαῶν τῆς γῆς. Εἰς τοιοῦτος νόμος διέδωσε καὶ τὴν ἀρχήν, καθ' ἣν ἐν πρᾶγμα ὑποκείμενον εἰς ἐξέλι-

ξιν, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ τυγκάνη ἰδιαιτέρας διακρίσεως καὶ νὰ θεωρηῖται ὡς ὁ δημιουργὸς τῶν λοιπῶν ὁμοίων του. Εἷς «Θεὸς» λοιπὸν διατελῶν «ἐν ἀδιακόπῳ γενέσει» δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ λατρεύηται ὡς τοιοῦτος, ἀφοῦ οὐδὲν ἀσφαλὲς καταφύγιον ἢ σωτηρίαν δύναται νὰ παρέξῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἐν ὧν καθημερινῶς μεταβαλλόμενον, καθ' ὅσον οὗτος ἀντιθέτως συναισθάνεται ἑαυτὸν ἀμετάβλητον. Ὁ Bergson ὑπερθεματίζων ἐν προκειμένῳ τὸν Ἡράκλειτον, δὲν ἐφείσθη οὐδ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς πρὸς τὴν περὶ «διαρκείας» θεωρίαν του, παρορῶν ὅτι προϋπόθεσις πάσης ιδέας θεότητος εἶνε τὸ μόνιμον, ἀμετάβλητον καὶ αἰώνιον.

Τὸ ἐνστικτον, καίτοι παρουσιάζεται ὡς ἐν ἀπὸ τοὺς προγόνους κληρονομηθὲν ἀπλοῦν «κίνητρον», διατηρεῖ ἐν τούτοις τὴν ἐπιβολὴν του διὰ μέσου ἀγωγῆς καὶ μορφώσεως. Διὰ νὰ καταστῇ ὅμως ἐπωφελὲς καὶ γόνιμον τὸ ἐνστικτῶδες τοῦτο ἐλατήριον, ἔχει ἀνάγκην ἐνὸς ἐτοιμοῦ γνωστικοῦ μηχανισμοῦ, τὸν ὁποῖον θὰ ἔθετεν εἰς κίνησιν. Ἐν ἀπουσίᾳ τούτου, οὐδὲν ἢ σχεδὸν οὐδὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτελέσῃ μόνον τὸ ἐνστικτον. Ἀπόδειξις, ἡ ζωὴ τοῦ πρωτογόνου.

Κατὰ τὸν Lamarck καὶ τὸν Spencer, ὅ,τι ἐμφανίζεται σήμερον εἰς τὴν συνείδησιν ὑπὸ ἐνστικτώδη μορφήν ἀποτελεῖ τὸ κατάλοιπον μιᾶς προγενεστέρας διανοητικῆς ἐνεργείας, ἣτις ἔπαυσε πλέον σήμερον νὰ εἶνε συνειδητὴ καὶ ἐσκεμμένη, ἔξακολουθοῦσα νὰ ὑφίσταται ὑπὸ μορφήν αὐτοματισμοῦ ἢ συνηθείας ἀσυνειδήτου πρὸς ἑαυτὴν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν της. Αὕτη δὲν κληροδοτεῖται ψυχολογικῶς, παρὰ μόνον διὰ τῆς ἀγωγῆς καὶ τοῦ περιβάλλοντος, μὴ φέρουσα πλέον χαρακτῆρα ἐνστικτοῦ ὑπὸ τὴν βιολογικὴν ἔννοιαν.

Ἡ ἀπορία αὕτη παρουσιάζει μολαταῦτα μεγάλας ἀπορίας. Ἄν ἡ διάνοια τῶν ἐμψύχων ὄντων ὑπῆρξε τῶντι ἐν τῷ παρελθόντι τόσον προσηγμένη, ὥστε τὰ μόλις καὶ μετὰ βίας διασωθέντα ὑπολείμματα αὐτῆς νὰ ἐπισύρουν σήμερον τὸν ἀμέριστον θαυμασμόν μας, ἔστω καὶ ὑπὸ μορφήν αὐτοματισμῶν, τότε προβάλλει τὸ ἐρώτημα, διατὶ νὰ σταματήσῃ αἰφνιδίως καὶ μοιραίως ἡ θριαμβευτικὴ ἐκείνη πτῆσις τῆς διανοίας τῶν ὄντων καὶ νὰ ἀπονεκρωθῇ εἰς αὐτοματισμούς, ἀντὶ νὰ συνεχίσῃ τὴν σειρὰν τῶν κατακτήσεών της μέχρι τῆς σήμερον, ἐπεκτείνουσα ταύτην καὶ εἰς τὸ ἀνθρώπινο γένος; Δεύτερον, διατὶ ἡ θριαμβευτικὴ ἐκείνη πτῆσις τῆς διανοίας νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ καὶ ἄλλα ἴχνη τῆς ἀνθίσεώς της, ἐκτὸς τῶν ἀπλῶν αὐτοματισμῶν;— Ὅχι, δὲν φαίνονται νὰ ἐμφανίζουν τὰ ἐνστικτα κατάλοιπα προγενεστέρας διανοητικῆς ἐνεργείας. Μᾶλλον φαίνονται νὰ εἶνε ταῦτα ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐκ

συμπτώσεως πρακτικῆς ἐπιτυχίας, ἣτις μετεδόθη, κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς ἐπιλογῆς, μηχανικῶς καὶ ὑπὸ τύπον μιμήσεως, κληρονομικῶς ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, καταστᾶσα σὺν τῷ χρόνῳ αὐτοματισμός.

Ὡς πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν περίπτωσιν τοῦ ἐνστίκτου τῶν τερμιτῶν καὶ τῶν μελισσῶν, αἱ ὑπὸ τῶν ἐντομολόγων καὶ φιλοσόφων ἄχρι τοῦδε διατυπωθεῖσαι ἀπόψεις δὲν ἤγαγον εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Οἱ τερμίται εἶνε διηρημένοι ὑπὸ τῆς φύσεως εἰς τέσσαρας ἀνατομικῶς, φυσιολογικῶς καὶ μορφολογικῶς διαφερούσας τάξεις, τοὺς βασιλεῖς, τοὺς στρατιώτας τοὺς ἐγγενεῖς καὶ τοὺς ἐργάτας. Ἡ διαβίωσις ἐκάστης τῶν τάξεων, ἐκτὸς τῆς «κοινωνίας», ἣς ἀποτελεῖ αὕτη μέλος, δὲν εἶνε δυνατὴ, καθότι τὸ ἐνστικτον αὐτῆς, ἐν τῇ μερικῇ λειτουργίᾳ του λαμβανόμενον, εἶνε ἀνίκανον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν βίωσίν της, ἄνευ τῆς αὐτοχρόνου συμπράξεως τῶν ἐπὶ μέρος ἐνστίκτων καὶ τῶν ἐτέρων τάξεων τῆς αὐτῆς «κοινωνίας». Τοῦτο δὲ διότι τὸ ἐνστικτον τῆς μιᾶς τάξεως εἶνε προωρισμένον νὰ συμπληρώῃ τὸ τῆς ἄλλης καὶ καθεξῆς, τρόπῳ ὥστε ἡ ἐνστικτώδης λειτουργία τῶν τεσσάρων τάξεων ὁμοῦ λαμβανομένη συγκροτεῖ ἐν ἁρμονικὸν σύνολον ἐνεργείας. Εἰς ἐργάτης λ.χ. στερεῖται τῶν φυσιολογικῶν προσόντων τοῦ ἐνστίκτου ὅπως ἐκτελέσει καθήκοντα στρατιώτου καὶ τὰνάπαλιν. Τὰ ἐνστικτα καὶ τῶν τεσσάρων τάξεων τοῦ τερμίτου ὁμοῦ λαμβανόμενα εἶνε οὕτω πως ῥυθμισμένα ὑπὸ τῆς φύσεως, ὥστε ἀλληλοσυμπληρούμενα νὰ πραγματοποιοῦν μίαν ἐνιαίαν ὀργανικὴν λειτουργίαν. Εἶνε ἄρα προφανὲς ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ τερμίτου εὕρισκόμεθα πρὸ τοῦ θαυμαστοῦ φυσιολογικοῦ φαινομένου μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀτομικότητος διαμελισμένης ἐνστικτολογικῶς εἰς τέσσαρα τμήματα, ὧν ἕκαστον, μὴ συναρτῶν ἀνὰ ἓν πλήρες καὶ αὐτοτελὲς ἄτομον, ἀποτελεῖ τ μ ἢ μ α μόνον ἀτόμου ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ τοῦ ἐντόμου.

Ἐν προκειμένῳ ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν καταμερισμὸν ἐνστίκτου, καθὸ ἡ λειτουργικὴ δραῖσις ἐκάστου τῶν μερῶν, καίτοι ἐμφανίζεται ὡς μηχανικὸς αὐτοματισμός, καὶ τὰ τέσσαρα μέρη ὁμοῦ ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν θεωρούμενα ἐντὸς τῆς «κοινωνίας» των, ἀποτελοῦν ἐνστικτολογικῶς μίαν καὶ μόνην ὀργανικὴν λειτουργίαν, μὴ διαφέρουσιν τῆς τῶν λοιπῶν ἀτομικῶς ὄστων καὶ μεμονωμένως διαβιούντων εἰδῶν.

Χωρὶς νὰ ἐξετάσωμεν τὸ πότε καὶ πῶς διεμορφώθη ἡ τοιαύτη ἐνστικτολογικὴ διάρθρωσις τῆς «κοινωνίας» τῶν τερμιτῶν, εἶνε ἐμφανὲς ὅτι ὁ μηχανικὸς αὐτοματισμὸς τῆς λειτουργίας τοῦ ἐνστίκτου αὐτῆς ἐνέχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἐνὸς ἐν ἀναλύσει δια-

τελοῦντος ἐνστίκτου. Ἐκ τῆς σκοπιᾶς ταύτης εἶνε ἐξηγήσιμος ὁ αὐστηρῶς μηχανικὸς αὐτοματισμὸς τῆς. Ἡ δὲ «κοινωνία» τῶν τερμιτῶν δέον τότε νὰ ἀτενισθῇ ὡς ἓν καὶ μόνον ἄτομον μὲ μίαν καὶ μόνην «κεφαλὴν» τὴν βασίλισσαν.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ «κοινωνία» τῶν τερμιτῶν καὶ τῶν μελισσῶν δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ μὲ μίαν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, οὔτε ἐν σχέσει πρὸς τὸν μηχανισμόν καὶ τὴν συνάρτησιν αὐτῆς, οὔτε ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἄνευ προστριβῶν λειτουργίαν τῆς. Εἶνε δύσκολον ὡσαύτως νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι ἡ ἐνστικτώδης ζωὴ τῶν τερμιτῶν εἶνε ἀποτέλεσμα ἀποκρυσταλλωθείσης διανοητικῆς λειτουργίας, ἥτις ἔσχεν ὡς συνέπειαν τόσον ριζικὰς βιολογικάς, ἀνατομικάς καὶ μορφικάς ἀλλοιώσεις τοῦ ἐντόμου, ἢ ὅτι ἡ προενστίκτιος διανοητικὴ λειτουργία, ἦν ἠδύνατο νὰ ἔχη ὁ τερμίτης εἰς παρωχημένην ἐποχὴν, μετατραπεῖσα βραδύτερον εἰς ἐνστικτώδη μηχανικὸν αὐτοματισμόν, συνετέλεσεν εἰς τὸν ἀνανομικὸν ἐκφυλισμὸν του, ἐνῶ τὰ ἄλλα εἶδη, παρὰ τὸ ἐνστικτώδες τῆς διαβιώσεώς των, γυδεμίαν ἀνάλογον ἀλλοίωσιν ὑπέστησαν.

Καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ ζήσῃ ἐκτὸς τῆς ομάδος. Ὑπεστήριχθη μάλιστα ὑπὸ τοῦ Keyserling ἡ βιολογικὴ θεωρία καθ' ἣν ἡ ομάδα προὔπηρξε τοῦ ἀνθρωπίνου ἀτόμου. Οὐδεμία ἐνστικτολογικὴ σύγκρισις ἐν τούτοις δύναται νὰ γίνῃ μεταξὺ τῆς «κοινωνίας» τοῦ τερμίτου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης, δοθέντος ὅτι τὸ ἄτομον εἶνε παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, ἀνεξαρτήτως τῆς διακρίσεως τοῦ φύλου, ψυχοβιολογικῶς ἀδιαφοροποίητον καὶ ἄρτιον, ἢ δὲ ὑπὸ τῆς ομάδος αὐτοῦ συγκροτούμενη κοινωνία εἶνε πάντοτε τροποποιήσιμος ἐν τῇ συστάσει τῆς, οὕτως ὥστε ὁ ἐργάτης νὰ δύναται νὰ ἐκτελῇ ἀδιακρίτως καθήκοντα στρατιώτου ἢ ἄρχοντος. Μόνον λοιπὸν εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου τύπου φαίνεται ν' ἀποτελῇ τὸ ἐνστικτον ὄντως κατάλιπον ἐκ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀκόμη βαθέως εἰς τὴν φύσιν ριζοβολούσης ζωῆς. Τοῦτο εἶνε μὲν ἀσυνείδητον, λειτουργεῖ ἐν τούτοις ἀντλοῦν τὰς δυνάμεις του ἐκ κάποιας ψυχικῆς πηγῆς, τοῦθ' ὅπερ δὲν παρατηρεῖται εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν λοιπῶν ὄντων.

* * *

Τὸ φαινόμενον τῆς Ζωῆς παρουσιάζει δύο ρίζας : τὴν βιολογικὴν, ἥς μετέχουσι ἀδιακρίτως ὅλα τὰ ἐνόργανα, καὶ τὴν ψυχοδιανοητικὴν — πνευματικὴν. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson, πιστὴ εἰς τὴν ρομαντικὴν τῆς τάσιν, συλλαμβάνει τὴν ζωὴν ὡς κατὰ τὸ ἀπλῶς βιολογικὸν καὶ ἀδιαφοροποίητον, καὶ τοῦτο παρὰ τὴν μεταφυσικὴν χροιάν, τὴν ὁποίαν προσδίδει εἰς τὴν σύλληψίν τῆς. Ὡς οὐσιῶδες γνῶρισμα τῆς

ζωῆς διακρίνει ὁ Bergson τὸ ἔνστικτον καὶ φέρει παραδείγματα ἔνστικτώδους βιολογικῆς γνώσεως ἐκ τῆς ζωῆς ὠρισμένων ἐντόμων καὶ ἕμενοπτέρων, ὡς τῶν τερμιτῶν, τῶν μελισσῶν κλ. Ὁ ἀνθρώπινος τύπος ὅμως, παρ' ὅλα τὰ πιθανὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα θὰ τῷ παρεῖχε τὸ ἔνστικτόν του, ὑπεχρεώθη ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του, νὰ μένη προσκεκολλημένος εἰς τὴν ψυχοδιανοητικὴν ὁργάνωσιν τῶν γνωστικῶν του δυνάμεων.

Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Bergson ὅτι ὑπάρχει στενὴ σχέσηις μεταξὺ ἔμφυτου γνώσεως, συνειδήσεως καὶ ἔνστικτου, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὁποίας φέρει τὰ γνωστὰ παραδείγματα ἐκ τοῦ βίου τῶν προμνησθέντων ἐντόμων, ἔχει τὴν δικαίωσίν του, μόνον ἐφ' ὅσον ἀφορᾷ ἡ σχέσηις αὕτη τὴν στοιχειώδη ὑλικὴν ζωὴν. Ὄταν ἀναρριχηθῶμεν ὅμως εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ψυχοδιανοητικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου ἡ τοιαύτη σχέσηις ἐκλείπει, ὅπως ἀκριβῶς ἐκλείπει καὶ πᾶσα συνάφεια μεταξὺ τῶν πραγμάτων, μόλις ἀπομακρυνθῶμεν ἐκ τῆς πρωτογόνου καὶ ἀδιαφοροποιήτου ὁμοτροπίας τῆς φύσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὰ πάντα παρουσιάζονται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀδρομερῶς ὁμότροπα. Ταύτης τὴν ἔσωτερικὴν πολλαπλότητα καὶ σύνθεσιν μόνον τὸ κριτήριον τῆς διανοίας εἶνε ἱκανὸν νὰ καθορίσῃ καὶ νὰ κατατάξῃ, κατόπιν αὐστηροτάτης διαφοροποιήσεως.

Ἡ καλλιέργεια τοῦ χαρακτῆρος λ. χ., ἣν ἐπιτυγχάνει ἡ ἀγωγή, στηρίζεται εἰς τὴν ἐξουδετέρωσιν ἐνδεχομένων κακῶν ἔνστικτωδῶν τάσεων, καὶ τὸν ἐξευγενισμὸν τῶν ἀγροίκων ἔνστικτῶν, διὰ τῶν μέσων τῆς ἠθικῆς, τοῦθ' ὅπερ μόνον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς συνειδήσεως, καὶ μόνον εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀνθρώπινου τύπου εἶνε δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ.

Ἐν τούτοις ἀντικαθιστᾷ ὁ Bergson τὴν ψυχοδιανοητικὴν πλευρὰν τῆς Ζωῆς διὰ τῆς ὑλοζωϊστικῆς θεωρίας του, εἰς τὴν ὁποίαν πειράται νὰ προσδώσῃ μεταφυσικὴν καὶ πνευματικὴν χροιάν. Παρ' ὅλον τοῦτο δὲν κατορθώνει νὰ ἀντλήσῃ ἐκ τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς οὐδὲν πνευματικὸν ἢ ἠθικὸν στοιχεῖον ἢ φιλοσοφία τοῦ Bergson. Ἡ περὶ ζωῆς θεωρία του στερεῖται τοῦ βάθους τῶν γνησίων μεταφυσικῶν ἰδεῶν. Ἀκόμη καὶ ὅταν λέγει : «ἡ συνείδησις ἐπιστρέφει εἰς τὸν ἑαυτὸν της καὶ καταβυθίζεται εἰς τὰ βάθη τοῦ ἔσωτέρου εἶναι, ἵνα συλλάβῃ διὰ τῆς ἐνοράσεως τὸ νόημα τῆς ζωῆς», συναισθάνεται τις ὅτι προσκρούει καὶ ἐκεῖ εἰς τὴν ὕλην τοῦ σώματος, ἐξ ἧς συνίσταται ἡ Μπερξόνειος Ζωή. Καὶ αὐτὴν τὴν μεταφυσικοποίησιν τῆς περὶ ἔντροπῆς θεωρίας τοῦ Carnot, διὰ τῆς συσχετίσεώς της μὲ τὴν δημιουργι-

κὴν δύναμιν τῆς «ζωικῆς ὀρμῆς», τὴν παραλύει ἢ ἐνεργητιστικὴ ἐρμηνεία, τὴν ὁποῖαν ἐν τέλει τῆς δίδει ὁ Bergson.

Ἡ θεωρία τοῦ Bergson καθ' ἣν ἡ ὕλη τείνει πρὸς τὴν φθοράν, ἢ δὲ ζωὴ ἀποτελεῖ προσπάθειαν πρὸς ἀναστολὴν τῆς φθορᾶς ταύτης, εὐρίσκεται εἰς κατάντικους ἀντίφρασιν πρὸς τὴν ἑτέραν θεωρίαν του, καθ' ἣν ἡ ζωὴ ἀντιδρᾷ κατὰ τῆς ὕλης. Ἡ ὕλη, ἣτις διεμόρφωσε κατὰ τὸν Bergson οὐχὶ μόνον τὴν ζωὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν διάνοιαν, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ καταστῇ πάλιν στόχος τῆς ἀντιθέσεως τῆς ζωῆς.

Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι, οὔτε ἡ ὕλη φθείρεται, οὔτε ἡ ζωὴ εἶνε ἱκανὴ νὰ ἀναστείλῃ μίαν ἐνδεχομένην φθορὰν τῆς ὕλης. Ἄν ἡ ζωὴ κέκτηται πράγματι δύναμιν δημιουργικὴν, αὕτη δὲν εἶνε συστάσεως ὕλικῆς, διὸ καὶ εἶναι ἐντελῶς ἀδιάφορος πρὸς τὴν ὕλην καὶ ἄσχετος πρὸς αὐτήν. Ἄφ' ἑτέρου ἡ ζωὴ εἶνε ἀνίκανος νὰ ἀντιδράσῃ ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῆς ὕλης ἔφ' ὅσον αὐτὴ ἢ ἰδία εἶνε ἀμέσως ἐξηρητημένη ἐκ τῆς ὕλης, καὶ ἔφ' ὅσον ἡ μὲν εἶναι φθαρτὴ ἢ δὲ ἀφθαρτος. Ζωὴ καὶ Ὑλὴ εἶνε δυὸ ἀπροσδόκητοι δυνάμεις καὶ τελεολογικῶς οὐδέτεροι πρὸς ἀλλήλας.

Ὅπως δὲν κάμει διάκρισιν οὐσίας ὁ Bergson μεταξὺ ὕλης καὶ ζωῆς, οὕτω πως συγχέει καὶ τὸ λογικὸν μὲ τὸ φυσικόν. «Τὸ φυσικόν, λέγει, εἶνε παρεφθαρμένον ἐν τῷ χρόνῳ λογικόν». Ὅταν δὲ δυσχεραίνεται ν' ἀφομοιώσῃ ἀὐθαιρέτως, μεταχειρίζεται τὴν κλιμακωτὴν διαβάθμισιν, ἣν προωθεῖ ἐνίοτε, οὐχὶ μέχρι τοῦ ἀτελευτήτου, ὡς θὰ ἀνεμένε τις, ἀλλὰ μέχρι τοῦ . . . μηδενός. «Τεθείσης τῆς θείας τελειότητος λέγει, τίθενται αὐτομάτως καὶ ὅλοι οἱ κατιόντες βαθμοὶ αὐτῆς μέχρι τοῦ ἀπολύτου μηδενός-ὕλης». Διὰ τῆς ἰδιοτύπου ταύτης μεθόδου τῆς ἀφομοιώσεως τῶν πλέον διίσταμένων στοιχείων, δὲν πρέπει νὰ ξενίσῃ τινά, ὅτι εἶνε δυνατόν νὰ δημιουργηθῇ μία Φιλοσοφία—
Ἐκπληξίς !

«Διδομένης τελειότητός τινος, λέγει ὁ Bergson, δίδεται ταυτοχρόνως ὀλόκληρος ἢ σειρὰ τῶν διαβαθμίσεων τῆς τελειότητος ταύτης, ἣτις φθίνει μοιραίως εἰς τὸ μηδέν». Ἐπειτα διαφεύγει τὸν Bergson ὅτι «τελειότης» καὶ «διαβάθμισις» ἀποτελοῦν ἀντιθέσεις, ἀφοῦ μία «τελειότης» δὲν εἶνε πλέον ἐπιδεκτικὴ «διαβαθμίσεως». Οὔτε ὑπάρχει κανὼν τις, καθ' ὃν πᾶσα τελειότης διανύει καὶ ἀνὰ μίαν κλίμακα βαθμῶν, μέχρις ὅτου πραγματοποιηθῇ. Τοῦτο δὲ πολὺ ὀλιγώτερον ὅποταν πρόκειται περὶ τελειότητων θείας πηγῆς. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς κοσμικὰς περιπτώσεις τελειότητος, ὡς εἶνε τὰ τάλαντα καὶ αἱ ἰδιοφυΐαι, παρατηρεῖται ἀμεσότης.

Καὶ ἐν προκειμένῳ ἔχομεν δείγματα τῆς ῥωμαντιστικῆς διαλύσεως τῶν ἐννοιῶν, εἰς ἣν παρασύρει τὸν Bergson ἢ ἀξίωσις τῆς ὑποταγῆς ἀπαξιάπαντων τῶν φαινομένων εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ τῆς καθαρᾶς «διαρκειᾶς» καὶ «δημιουργοῦ ἐξελίξεως».

Προσεγγίζει τὸ παραδοξολόγημα τὸ ὅτι, ἡ μὲν ζωὴ (ἐν τῇ «ζωϊκῇ ὁρμῇ» τῆς) οὐδαμοῦ σταματᾷ, ἐνῶ τοῦναντίον οἱ «φορεῖς» αὐτῆς, τὰ ὄντα, «ἐν τῇ ἀπεγνωσμένη προσπαθείᾳ των διὰ τὴν αὐτοσυννοήρησίν των εἶνε—στατικά». Ἐπίσης τὸ ὅτι, τὰ ἔμβια ὄντα, ἀποσπώμενα ἐκ τῆς ζωῆς ὑπὸ τοῦ Bergson ἀτενίζονται ὡς ἀπλᾶ «μέσα» τῆς «ζωϊκῆς ὁρμῆς», ἐνῶ εἶνε γνωστόν, ὅτι πᾶσα ζῶσα ὑπαρξίς εἶνε ἀπέναντι τῆς ζωῆς αὐτοσκοπός.

Εἶνε φυσικὸν νὰ διαπιστώνῃ ὁ Bergson, ἐκκινῶν ἐκ τῶν θέσεων τοῦ ἰδίου αὐτοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος, οἷον τῆς καθαρᾶς «διαρκειᾶς», τῆς «ἐνοράσεως» καὶ τῆς «ζωϊκῆς ὁρμῆς», πλείστας ὅσας πλάνους εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Καντίου. Οὕτω ἰσχυρίζεται ὅτι, καίτοι ἠδύνατο αὕτη νὰ συλλάβῃ δι' ἐνοράσεως ἐκ τῶν ἔνδον καὶ διὰ τῆς προσαρμογῆς τῆς πρὸς τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν κίνησιν τῆς ὕλης ἀμφοτέρας συγχρόνως τὰς μορφὰς τῆς πραγματικότητος καὶ νὰ ἀναζήσῃ οὕτω τὸ ἀπόλυτον—δὲν ἠκολούθησε τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Ὁ Κάντιος δὲν ἠδύνατο, κατὰ τὸν Bergson, ν' ἀπομονώσῃ τὴν διάνοιαν ἐντὸς τῆς ἐξωδιανοητικῆς ὕλης, ἀλλ' ἀπεδέχθη τὰ πλαίσια τῆς συνθέτου νοήσεως ὡς τετελεσμένα. Ἡ σχέσις μεταξὺ διανοίας καὶ ὕλης συνίστατο εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ διάνοια ἐπέθετεν ἐπὶ τῆς ὕλης τὴν ἰδίαν αὐτῆς σφραγίδα, οὕτως ὥστε ἡ διανοητικὴ μορφή τῆς γνώσεως ἐγένετο κατὰ τὸ ἀπόλυτον, ἡ δὲ οὐσία τῆς ὕλης καθίστατο ἀσύλληπτος. Τὸ «ὄντως ὄν» διεθλάτο εἰς τοιοῦτον βαθμὸν διὰ τοῦ ἀναλυτικοῦ πρίσματος τῶν κατηγοριῶν τῆς διανοίας ὥστε ἀπέβαινε ἀδιάγνωστον.

Θὰ ἐσήμαινε ἀρνήσιν τῆς βάσεως τῆς ὅλης φιλοσοφίας τοῦ Καντίου, ἂν προσεκόλλα οὗτος τὴν διάνοιαν ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῆς ὕλης, ὅπως τὸ ἔπραξεν ὁ Bergson, παραβλέπων τὴν ἐξ ἀντικειμένου καὶ ὑποκειμένου συντεθειμένην νόησιν. Δὲν ἐναποθέτει ἡ διάνοια «τὴν ἰδίαν αὐτῆς σφραγίδα» ἐπὶ τῆς ὕλης, ἀλλὰ μίαν σφραγίδα «συνθέτου νοήσεως». Οὕτε στηρίζεται ἡ Καντιανὴ γνωσιολογία ἐπὶ τοῦ «ἀπολύτου τῆς διανοητικῆς μορφῆς τῆς γνώσεως», ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Bergson. Ἡ «οὐσία τῆς ὕλης» δὲν εἶνε παντάπασιν «ἀσύλληπτος» ἐν τῇ Καντιανῇ φιλοσοφίᾳ, παρὰ μᾶς μεταδίδεται γνησίᾳ καὶ ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας· τὸ δὲ «ὄντως ὄν» (Ding an sich) μᾶς ὑπενθυμίζει τὸ ἀνθρώπινως μόνον πιστόν

τῆς ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς συνθέτου νοήσεως προσποριζομένης γνώσεως.

Ὁ Bergson ἰσχυρίζεται περαιτέρω ὅτι παρορᾷ ὁ Κάντιος ἐν τῇ «Κριτικῇ τοῦ καθαρῦ Λόγου» τὸ μὴ ἀντικειμενικὸν τῆς ἐπιστήμης, ἐκλαμβάνων ταύτην ἀσυζητητὶ ὡς παντοκράτειραν καὶ ὡς ἀδιασείστως στερεάν. Τοῦτο δὲν εἶνε ἀληθές, δοθέντος ὅτι, κατὰ τὴν «Κριτικὴν τοῦ καθαρῦ λόγου», ἡ διάνοια εἶνε ἐκείνη ἢ ὅποια ἐπιβάλλει τὴν ἰδίαν της μορφήν ἐπὶ τῆς ὕλης· ἐπομένως καὶ τὸ κῦρος τῆς ἐπιστήμης περιορίζεται ἀναγκαίως εἰς τὰ πλαίσια τῆς γνωστικῆς αὐτῆς πηγῆς. Διὰ τοῦτο ὅμως δὲν παύει ἡ ἐπιστήμη νὰ εἶνε ἀνθρωπίνως γνησία.

Ἐπίσης ἀστήρικτος εἶνε ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Bergson, καθ' ὃν δὲν ὄφειλε ν' ἀπουσιάζη ὁ «χρόνος—διάρκεια» ἐκ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τῆς «Κριτικῆς τοῦ πρακτικοῦ λόγου» τοῦ Καντίου. Ὁ Κάντιος, ἀντιθέτως πρὸς τὴν διὰ τοῦ πρίσματος τῆς «διαρκείας» ἀτενιζομένην οὐσίαν τῶν πραγμάτων, ἀφίνει ἐκτὸς τοῦ πλαισίου τῆς περὶ ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως θεωρίας του τὸν χρονικὸν παράγοντα ἔστω καὶ ὡς «διάρκειαν» διότι περιορίζεται εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν ἐξέτασιν τῶν παρορμήσεων τῆς καθαρᾶς ἀνθρωπίνης θελήσεως. Αὕτη ὅμως, ὡς ἀνήκουσα εἰς τὸν «διανοητικὸν χαρακτήρα» τοῦ ἀνθρώπου (intelligiblen charakter), εἶνε ἐκτὸς χρόνου καὶ ἐλευθέρα, διὸ καὶ δὲν δύναται νὰ συσχετισθῇ μὲ τὸν ὑποκειμενικὸν «χρόνον—ἐφεύρεσιν—διάρκειαν» τοῦ Bergson.

Τὸν μὲν Κάντιον μέμφεται ὁ Bergson ὅτι «ἀπηγόρευσε» τὴν ἐπαφήν μὲ τὸ ὄντως ὄν (Ding an sich), ἀφοῦ τὸ ἔθεσεν ἐκτὸς χώρου καὶ χρόνου καὶ τῶν κατηγοριῶν τῆς νοήσεως· λησμονεῖ δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ἐκήρυξεν ἀσύλληπτον ὑπὸ τῆς διανοίας καὶ τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης τὴν «διάρκειάν» του, καθὼς ξένην πρὸς τὸν ἐπιστημονικὸν καθαρὸν χρόνον. Τὸ «ὄντως ὄν» τοῦ Καντίου δὲν εἶνε μὲν ἀντιληπτόν, εἶνε ὅμως «νοούμενον» καὶ ὡς τοιοῦτον διατηρεῖ ἀσφαλῶς τὴν ἐπαφήν του μὲ τὸν ἀνθρώπινον στοχασμόν.

Εἰς τὸ ἐρώτημά του—«Πρόκειται νὰ συμμορφωθῇ ἡ γνώσις μας πρὸς ὠρισμένας ἀπαιτήσεις τῆς διανοίας, καθισταμένη σχετικὴ πρὸς αὐτάς;» δίδει τὴν ἀπάντησιν ὁ Bergson:—«Ἐὰν ἡ διάνοια προβαίνει ὡς προβαίνει, διότι θέλει νὰ ἐνοποιῇ, καὶ ἐὰν ἐπιζητῇ αὕτη τὴν ἐνοποίησιν, ἀπλῶς διότι ἔχει ἀνάγκην αὐτῆς, τότε καθίσταται ἡ γνώσις μας σχετικὴ πρὸς ἀξιώσεις τινὰς τῆς διανοίας, αἵτινες ἠδύναντο νὰ ἔχουν καὶ ἄλλως ἢ ὅπως ἔχουσι».

Εἶναι καταφανές ὅτι πειρᾶται ὁ Bergson διὰ τῆς ἐρωταποκρίσεως ταύτης νὰ σείσῃ τὸ θεμέλιον ἐφ' οὗ στηρίζεται ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας.

Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὰς ἐκφραζομένης ἀπορίας δίδει, ὡς ἡ μόνη ἰσομοδία, ἡ «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου» τοῦ Καντίου, τὸ νόημα τῆς ὁποίας δύναται νὰ συνοψισθῇ ὡς ἑξῆς :

— « Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι μᾶς παρέχουν πραγματικὴν γνῶσιν, πῶς δύναται νὰ νοηθῇ ἡ πραγματικότης αὕτη ἄνευ τῆς βοηθείας ἀναποδείκτων ὑποθέσεων ; Ἐντεῦθεν προκύπτει τὸ πρόβλημα, ὅπως ὁ κόσμος νοηθῇ ἐκ τῶν ὄρων τῆς ἐξηγησιμότητός του ». Ἄλλαις λέξεσιν : « Νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ αὐτὸ δημιούργημα ἐκ τῶν ὄρων τῆς γνωστικότητος, ἀκριβῶς ὅπως ἐπραγματώθη ὑπὸ τῆς φύσεως ἐκ τῶν ὄρων τοῦ εἶναι ». (Διατύπωσις Herm. Keyserling).

Ὡς πρὸς τὴν μομφὴν τοῦ Bergson, τὴν ἀναφερομένην εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Καντίου τονισθεῖσαν τάσιν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ὅπως ἐνοποιῇ, παρατηρητέον ὅτι ἡ ἐνοποίησης αὕτη εἶνε καρπὸς προηγηθεισῶν ἀναλύσεων καὶ διαιρέσεων, διότι ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις, ἦν ἐφαρμόζει καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος, χωρεῖ ἀπὸ τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς ἀπαγωγῆς εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν ἀφαίρεσιν. Μία σκέψις καταλήγουσα εἰς τὴν «διαίρεσιν» καὶ τερματιζομένη ἐκεῖ, ὡς τὸ ἀξιότ' ὁ Bergson, ἀντιβαίνει πρὸς τὸν βιολογικὸν νόμον τῆς ἀνθρωπίνης κρίσεως, ὁ ὁποῖος κατατείνει εἰς τὴν κατάκτησιν τοῦ ἀγνώστου, ἀφοῦ τὸ περιορίσῃ προηγουμένως εἰς αὐστηρῶς διαγεγραμμένα ὄρια, καὶ ἐξακριβώσῃ τὰς σχέσεις του.

Οὔτε εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Κάντιος ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ ἰδιότης τῆς διανοίας, νὰ ἀποκαθιστᾷ σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τῆς γνώσεως, ἔχει προέλευσιν ἐξωδιανοητικὴν. Τὸ ἐξωεμπειρικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἀπεκάλυψεν ὁ Κάντιος ἐν τῇ συστάσει τῶν «συνθετικῶν κρίσεων ἐξ ὑπαρχῆς» δὲν ἀπαρτίζει εἰμὴ μέρος μόνον τῆς ὅλης κρίσεως καὶ οὐχὶ τὸ σύνολον τῶν ὄρων αὐτῆς. Ὡσαύτως ἡ ὑπὸ τοῦ Καντίου ἐνεργουμένη διάκρισις μεταξὺ ὕλης καὶ μορφῆς ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις πάσης δυνατῆς γνωστικότητος, ἥτις ἀποβαίνει ἀνέφικτος ἄνευ τοῦ προηγουμένου καθορισμοῦ τῆς μορφολογίας τοῦ γνωστέου ἀντικειμένου.

Ἀναφέροντες αυτολεξεί τὰς κατωτέρω ἀντιλήψεις τοῦ Bergson περὶ τοῦ Καντιανοῦ ὑπερβατισμοῦ (Transcendentalismus), ἵνα γείνη ἔμφανές, πῶς ἐρμηνεύει οὗτος τὴν θεωρίαν ταύτην :

«Διὰ τὴν μεταβῶμεν, λέγει, ἕως τὴν ἐνόρασιν δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ μεταφερθῶμεν ἔκ τ' οὗ τῆς περιοχῆς τῶν αἰσθησέων καὶ τῆς συνειδήσεως· τὸ σφάλμα τοῦ Καντίου ἦτο ὅτι ἐπέτρεψε τοιοῦτόν τι. Ἐφοῦ ἀπέδειξεν οὗτος μὲ πειστικὰ ἐπιχειρήματα, ὅτι οὐδεμία διαλεκτικὴ προσπάθεια δὲν θὰ μᾶς εἰσαγάγῃ ποτὲ ἐντὸς τοῦ ὑπερπέραν, καὶ ὅτι μία ἀποτελεσματικὴ μεταφυσικὴ θὰ εἶνε ἀναγκαίως μεταφυσικὴ ἐνοραματικὴ (δηλ. ἐφεύρεσις), ἐπρόσθεσεν ὅτι ἡ ἐνόρασις αὕτη δὲν μᾶς εἶνε δεδομένη, ἀρα μία τοιαύτη μεταφυσικὴ εἶνε ἀδύνατος». (Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ Καντιανὴ «ἐνόρασις» σημαίνει τεκμηριωμένην ἐνατένισιν). Ὁ Bergson δηλαδή, ὑπερθεματίζων τὸν Κάντιον καὶ τὴν φιλοσοφίαν του, ἰσχυρίζεται ὅτι, διὰ τῶν μέσων τῆς «διαρκείας» καὶ τῆς ἰδικῆς του «ἐνοράσεως» δύναται νὰ εἰσέλθῃ καλπάζων ἐντὸς τοῦ ὑπερπέραν σὺν ταῖς αἰσθησέσιν καὶ τῇ συνειδήσει!! (Ἐνακοίνωσις τοῦ Bergson περὶ φιλοσοφικῆς ἐνοράσεως εἰς τὸ φιλοσοφικὸν συνέδριον τῆς Βολωνίας, 1911).

Δὲν ἔπεται βεβαίως ἐκ τῆς κοσμοθεωρίας τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη νόησις βαδίζουν τυχὸν δρόμον σφαλερὸν καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἀποκτηθῇ ὅπωςδήποτε ἡ γνῶσις τοῦ τέως ἀπροσίτου (Ding an sich), ὄντως ὄντος, ἵνα διαρρυθμίσωμεν τὴν ζωὴν μας συμφώνως πρὸς αὐτὸ καὶ ζήσωμεν βίον εὐτυχέστερον καὶ φαινότερον. Καὶ ἂν ὑπετίθετο ἀκόμη ὅτι θὸ ἦτο ἐφικτὸν τὸ τοιοῦτον, θὰ ἐσήμαινε τοῦναντίον τὸν ὄλεθρον καὶ τὸ τέραμα τῆς ζωῆς! Διότι καὶ ἂν προήγαγέ ποτε ἡ ἀνθρωπότης τὰς φιλοσοφικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς κατακτήσεις της, εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ πλησιάσῃ νὰ ἀτενίσῃ πλέον τὸν κόσμον μὲ θεῖον βλέμμα, διὰ νὰ διατηρήσῃ τὸν ἐπίγειον βίον της καὶ τὴν ὕλικὴν καὶ ψυχικὴν δραστηριότητά της, θὰ ἦτο ἐπιτακτικῶς ἠναγκασμένη νὰ μὴν ἀπομακρυνθῇ οὐδὲ βῆμα ἀπὸ τοῦ βλέμματος τῆς Καντιανῆς καὶ ἀνθρωπίνης συνθέτου (αἰσθαντοδιανοητικῆς) νοήσεως. Οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ ν' ἀπαλλαγῇ ὁ ἀνθρώπος τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως ἐπιβληθέντων αὐτῷ ὄρων τῆς ζωῆς καὶ τῆς νοήσεως ἐπὶ ποινῇ αὐτοεξοντώσεως. Οἱ ὄροι τῆς φύσεως εἶνε οἱ μόνοι ὀρθοὶ καὶ τὸ ἰδεῶδες τῆς ὀρθότητος. Τὸ ὄντως ὄν οὐδέποτε θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ γνωσθῇ πλήρως ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ, ὡς κατέδειξεν ἡ Καντιανὴ φιλοσοφία, τὸν ἐστέρησεν ἡ προνοητικὴ φύσις τῶν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένων γνωστικῶν μέσων. Μόνον ἰ δ ε ὠ δ η θὰ δύναται νὰ στηρίξῃ ἡ ἀνθρωπότης ἐπὶ τοῦ λυκόφωτος τῆς ὑποθέσεως τοῦ «τί δ ὑ ν α τ α ι νὰ εἶνε» τὸ ὄντως ὄν (Ding an sich)· καὶ τοῦτο εἶνε ἀρκετόν, ἵνα τὴν

προωθῆ καὶ τὴν προαγάγη ἠθικῶς. «Ὁ νοητὸς κόσμος (mundus intelligibilis), λέγει ὁ Κάντιος, ὡς ἀντικείμενον ἐνοράσεως, εἶνε μία ἀπλῆ καὶ ἀκαθόριστος ἰδέα, ὡς ἀντικείμενον ὅμως τῆς ἠθικῆς σχέσεως τοῦ πνεύματός μας μὲ τ' ἄλλα πνεύματα τοῦ κόσμου γενικῶς καὶ μὲ τὸν Θεόν, ὡς τὸ πρωταρχικὸν ἠθικὸν ὄν, εἶνε μία ἀληθῆς ἔννοια καὶ μία ὠρισμένη ἰδέα : (civitas dei)». (1).

Οὐαὶ καὶ ἀλλοίμονον, ἂν ἡ ἀνθρωπότης ἤθελεν ἀποστρέψῃ ποτε τὸ βλέμμα ἀπὸ τῆς ἐπιδιώξεως τῶν ἰδεωδῶν, μὲ τὴν αἰτιολογίαν τοῦ ἀνεπίκτου τῆς πλήρους γνωρισιμότητος τοῦ «ὄντως ὄντος». Ἡ ἀφομοίωσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ κτῆνος θὰ ἦτο τότε ἡ ἀφευκτος συνέπεια.

* *

Ἄν παραδεχθῶμεν πέντε διαφόρους τάξεις τοῦ «γίγνεσθαι» : τὴν ἀστροφυσικὴν τοῦ σύμπαντος, τὴν φυσικοχημικὴν τῆς ἀνοργάνου ὕλης, τὴν φυσιολογικὴν τῶν ὄντων, τὴν λειτουργιακοψυχολογικὴν τοῦ ἐγώ καὶ τὴν ἱστορικοπνευματικὴν, θὰ ἔπρεπε νὰ νοηθοῦν κατὰ τὸν Bergson καὶ ἄλλὰ τόσα εἶδη «διαρκείας». Ἐν τούτοις μία «διάρκεια» νοουμένη ὡς «ψυχικὴ πραγματικότητα», μὲ μόνον γνώρισμα τὴν «ποιότητα» ἦν «αἰσθανόμεθα ὡς «δημιουργὸν ἐλευθερίαν» καὶ ὡς «ἀρχὴν τοῦ εἶναι μας», δὲν εἶναι ἐφαρμόσιμος, ἔξω τοῦ ὑποκειμένου. Δοθέντος ὅτι ἡ Μπερξόνειος «διάρκεια» συλλαμβάνεται διὰ τῆς «ἐνοράσεως» αὕτη προϋποθέτει ἓνα ἔμψυχον φορέα, ὁπόθεν ἐξάγεται ὅτι ἡ «διάρκεια» εἶνε φύσεως ὑποκειμενικῆς. Ὁ φορεὺς οὗτος τὴν ζῆ τὴν «διάρκειαν» μὲ κέντρον ἐνταυτῶ καὶ ἀφειτηρίαν τὸ ἐγώ. (2) Μεταφέρων ἄρα ὁ Bergson τὴν ἰσχὺν τῆς ὑποκειμενικῆς ταύτης «διαρκείας» ἐπὶ τῆς ἐξωὑποκειμενικῆς «ἐξελίξεως» καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξωὑποκειμενικοῦ «γίγνεσθαι», ἀνατρέπεται, οὐχὶ μόνον ὁ ὅρος τοῦ κεντρομόλου τῆς ἰδέας τῆς «διαρκείας», παρὰ χάνεται καὶ πᾶσα ἐποπτεία αὐτῆς, ἀφοῦ Σύμπαν, Ὑλῆ, Ζωή, Ἱστορία καὶ Θεὸς δὲν ἔχουν ἀπλῶς «διάρκειαν» ἀλλ' ἀτέρμονα, πέραν πάσης ὑποκειμενικῆς ἐποπτείας ἐκτεινομένην σ υ ν έ χ ε ι α ν. Ἄρα ἡ ἐπ' αὐτῶν μεταφορὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἰδέας τῆς «διαρκείας» προϋποθέτει κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ ἀτέρομον μέλλον, τοῦθ' ὅπερ διασπᾷ τὰ πλαίσια μιᾶς ἐνοραματι-

(1) Kants Reflexionen, Leipzig 1882)84 II, Erdmann.

(2) «Ἡ συνείδησις μας εἶνε ὑποχρεωμένη νὰ διαζῆ τὰς «διαρκείας». Données immédiates).

κῆς «διαρκείας». Ἡ σύλληψις τῆς «διαρκείας», δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ὑπόθεσις προμαντεύσεως καὶ προδικασμοῦ τοῦ μέλλοντος. Ἀπόδειξις ὅτι συλλαμβάνεται αὕτη ὑπὸ μιᾶς ζώσης ἐνοράσεως καὶ ὅτι καθαρὰ «διάρκεια» εἶνε, κατὰ τὸν Bergson, καὶ αὕτη ἡ συνείδησις. Τὸ τί πρόκειται νὰ «δημιουργῆται» ὑπὸ τῆς «διαρκείας—ἐξελίξεως» καὶ τῆς «διαρκείας—γίνεσθαι» μέχρι τοῦ βάθους ἐνὸς ἀπωτάτου μέλλοντος, δὲν εἶνε ζήτημα τοῦ ἀμέσου φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ.

— «Διάρκεια» σημαίνει κατὰ τὸν Bergson «δημιουργία» καὶ ἀδιαίρετος συνέχισις. Ἡ «διάρκεια» εἶνε πνευματικὴ πραγματικότης καὶ ἐλευθέρως δημιουργοῦσα δύναμις. Καθαρὰ «διάρκεια» εἶνε καὶ ἡ ζωὴ, ἥτις δημιουργεῖ. «Ζωὴ» καὶ «διάρκεια» ἔχουν κοινὰ τὰ χαρακτηριστικά. Καὶ αὕτη ἡ συνείδησις «διαρκεῖ», ἀφοῦ συλλαμβάνει διὰ τῆς ἐνοράσεως τὴν «διάρκειαν» (ἐνόρασις διαρκείας).

Ἡ θεωρία τῆς Μπερξονείου «διαρκείας» παρουσιάζει ὑφήν ἀπολύτως ὀργανικὴν μὲ ἀνάλογον πληρότητα, τρόπον ὥστε ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ σ ὄ ν ο λ ο ν. Εἰς τὴν ὀργανικότητά της ὀφείλει ἡ «διάρκεια» τὸ ἀδιαίρετον, ἀτεμάχιστον, μὴ μετρήσιμον, καὶ εἰς αὕτην στηρίζεται καὶ ὅλη ἡ σημασία της. Τὸ «γίνεσθαι» καὶ ἡ «ἐξελίξις» δύνανται τοῦναντίον νὰ τεμαχισθοῦν καὶ νὰ μετρηθοῦν, ἐφ' ὅσον παρουσιάζουν τμήματα, μονάδας καὶ αὐτοτελεῖ συστατικά. Ἡ Μπερξονεῖος «διάρκεια» λοιπὸν δὲν δύναται νὰ νοηθῆ ὡς «ἄλλυσος ἄνευ ἀρχῆς καὶ ἄνευ τέλους» καὶ νὰ εἶνε ταυτοχρόνως «συνείδησις».

Τὴν ἀρχαίαν ἐπιστήμην κατακρίνει ὁ Bergson ὡς «στατικὴν», διότι ἀφίνει, λέγει, τὸν χρόνον καὶ τὴν κίνησιν ἔξω τοῦ ὀρίζοντος αὐτῆς. Αὕτη ἐκλαμβάνει τὸ τέρμα ὡς τὸ σύνολον, καὶ τὰς ὑπερεχούσας στιγμὰς καὶ τὸ τέλος ὡς τὸ ὑψιστον καὶ οὐσιῶδες σημεῖον τοῦ ἀντικειμένου της καὶ ὡς ἱκανὰ νὰ δώσουν τὴν πλήρη γνῶσιν αὐτοῦ.

Εἶνε προφανὴς καὶ ἐνταῦθα ἡ ἀντίληψις ἐνὸς «γίνεσθαι» ἄνευ «γενομένου» ἐνὸς «γίνεσθαι» ἀμεταβάτου. Ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἠναγκάσθη νὰ ἀποδεχθῆ τὴν Ἀριστοτέλειον τελεολογίαν, καθότι ἐπέσθη, ὅτι πᾶν φαινόμενον καὶ πᾶν πλάσμα κατατείνει πρὸς κάποιαν ἰδεατὴν τελειότητα, δικαιολογοῦσαν τὸ «γίνεσθαι» αὐτοῦ. Ὁ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπαιτηθησόμενος χρόνος ἠδύνατο νὰ μείνη ἔκτος ὑπολογισμοῦ, ἀφοῦ οὐδεμία σταθερὰ σχέσις συνδέει τοὺς ὑπὸ τοῦ «γίνεσθαι» σημειουμένους σταθμοὺς μὲ τὸν διαρρέοντα χρόνον. Ἡ γνῶσις λοιπὸν τοῦ τέρματος καὶ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, ἐν συνδυασμῶ μὲ τὴν τῶν «ὑπερεχόντων σταθμῶν» τῆς ἐξελίξεως ἐνὸς ἀντι-

κειμένου εἶνε ἀναντιρρήτως οὐσιώδη στοιχεῖα πρὸς πλήρη κατανόησιν αὐτοῦ.

Ὅταν συλλαμβάνομέν τι διατελοῦν ἐν καταστάσει τοῦ «γίγνεσθαι», νοοῦμεν μίαν «καθ' ὁδὸν» εὐρισκομένην διαμόρφωσιν καὶ μίαν «πορείαν» πρὸς κάποιον τέρμα, ἔστω καὶ ἐνδιάμεσον. Ἄνευ τῆς προϋποθέσεως ταύτης, ἡ ἰδέα τοῦ «γίγνεσθαι» θὰ ἔδει νὰ ἀντικατασταθῇ ἐν τῇ φαινομενολογίᾳ, διὰ τῆς ἰδέας μιᾶς τυχαίας καὶ ἀσκόπου «φορᾶς». Ἰνα συμβιβασθῇ λοιπὸν ὁ Bergson τὸ «γίγνεσθαι» μὲ τὴν ὑποκειμενικὴν ἔννοιαν τῆς «διαρκείας», τὸ ἀμεταβατοποιεῖ.

Τὸ αὐτὸ πράττει καὶ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς «ἐξελίξεως». Καὶ ἡ «ἐξέλιξις» προϋποθέτει κάποιαν κατεύθυνσιν καὶ κάποιον τέρμα, καὶ οὐχὶ τυφλὴν καὶ ἀσκοπον «φορᾶν». Ἀντὶ τούτου ὁμοῦς ἀποτελεσματοῦται καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἐξελίξεως, πίπτουσα θύμα τῆς Μπερξονείου διαλύσεως καὶ ὁρυστοποιήσεως τῆς μορφῆς, ἵνα συμβιβασθῇ καὶ αὕτη μὲ τὴν «διάρκειαν». Οὐδαμῶθεν ἀπουσιάζει ὁ ὁρμαντισμὸς τῶν ἄκρων τοῦ Bergson.

Ὁ τίτλος τοῦ κυριωτέρου ἔργου τοῦ Bergson : «Ἡ δημιουργὸς Ἐξέλιξις» ἔρχεται νὰ δικαιώσῃ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐφευρεθὲν στοιχεῖον τοῦ «ΧΡΟΝΟΥ—ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ» ἢ «ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ», ὅπερ εἶνε «δημιουργικόν». Ἡ «ἐξέλιξις», ἔστω καὶ ὡς κατεύθυνσις, παρουσιάζει, ὅπως τὸ «γίγνεσθαι», ἀλληλουχίαν καταστάσεων, αἵτινες, κεχωρισμένως θεωρούμεναι, ἀποτελοῦν ὑπὸ κάποιαν ἔννοιαν «δημιουργήματα». Δὲν ἐννοεῖ ὁμοῦς ταῦτα ὁ Bergson. Ἡ φιλοσοφία του δὲν ἀναγνωρίζει οὐδεμίαν ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν μορφήν. Μορφή, πρόοδος διαμορφώσεως, καὶ πρόοδος διαλύσεως τῆς μορφῆς, εἶνε ταῦτόσημα διὰ τὸ Μπερξόνειον φιλοσοφικὸν σύστημα. «Δημιούργημα» ἄρα εἶνε διὰ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Bergson αὐτὴ αὐτὴ ἢ πρόοδος — κίνησις καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ ὅρως τῆς «ἐξελίξεως» καὶ τοῦ «γίγνεσθαι». Ἄλλως τε ἡ δυνατὴ διάκρισις «καταστάσεων—δημιουργημάτων» θὰ προσέκρουεν εἰς τὸ ἀτεμάχιστον καὶ τὸ «ἀδιαίρητον» τῆς «διαρκείας—ἐξελίξεως» καὶ τῆς «διαρκείας—γίγνεσθαι». Ὁρθότερον θὰ ἦτο ὅθεν, ἂν ὁ τίτλος τοῦ ἔργου τούτου εἶχεν : «Τὸ Δημιουργεῖν τοῦ Χρόνου—Ἐξελίξεως». Οὕτω θὰ ἐνοῆτο τὸ ἐκ τοῦ «χρόνου—διαρκείας» συνεχὲς ἐξελικτικὸν δημιουργεῖσθαι τοῦ κόσμου. Γενόμενος οὕτω ὁ Μπερξόνειος «χρόνος—διάρκεια» δημιουργικὸς διὰ τῆς «ἐξελίξεως» καὶ τοῦ «γίγνεσθαι», ἀναδεικνύεται δημιουργὸς καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅστις φέρεται διατελῶν ἐν ἀδιαλείπτῳ ἐξελίξει. Ὁ χρόνος, λέγει ὁ Bergson, εἶνε προοδευτικὴ αὐξησις τοῦ ἀπολύτου καὶ ἐξέλιξις, συνεχῆς ἐφεύρεσις νέων μορφῶν.

Ἡ ἄχρι τοῦδε ἀντίληψις λοιπόν, καθ' ἣν ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου ἐγένετο ἐφ' ἅπαξ, αἱ δὲ μεταγενεστέρως ἀναφαινόμεναι μορφαὶ δὲν εἶνε ἄλλό τι ἢ ἐπιγενέσεις ἐκ τοῦ ἀρχικῶς θεόθεν δοθέντος σπέρματος, ἀνατρέπεται ὑπὸ τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας. Αὕτη παραδέχεται τοῦναντίον ἓνα Θεὸν διαρκῶς «γιγνόμενον καὶ ἐξελισσόμενον», (un Dieu qui se fait), ὑπὸ τοῦ «πατρός» του, τοῦ «ΧΡΟΝΟΥ—ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ».

Οὐδὲ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἡμιελευθέρου (fondamental) «ἐγώ», τοῦ Μπερξονείου Αὐτεξουσίου, δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ θεωρία τῆς «διαρκείας», οἷον τὸ ἐπιχειρεῖ ὁ Bergson, ἐπὶ ποινῇ νὰ ζημιωθῇ καὶ τοῦτο τὴν μικρὰν δόσιν τῆς «αὐτεξουσιότητος», ἣτις τῷ ὑπολείπεται. (Ὁ Bergson δὲν παραδέχεται, ὡς γνωστόν, ἀπόλυτον αὐτεξουσίον). Παρ' ὅλα ταῦτα δὲν διστάζει νὰ ἐξαρτήσῃ τὰ πάντα ὁ Bergson ἐκ τῆς «διαρκείας» του, ἀφοῦ ἐφρόντισε προηγουμένως νὰ ὑποκειμενικοποιήσῃ καὶ τὴν ἀνόργανον φύσιν, ἐφοδιάσας αὐτὴν μὲ «αἰσθαντικότητα» καὶ «ἀντιληπτικότητα».

Ἀρνούμενος ὁ Bergson τὴν ἀξίαν τῆς μορφῆς καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς τελεολογίας, ἀρνεῖται καὶ τὴν ἰδέαν μιᾶς προοδευτικῆς ἐξελίξεως, κατατινούσης εἰς μίαν ἰδεατὴν τελειότητα καὶ τελικὸν σκοπὸν. Κατὰ τὴν ῥομαντιστικὴν κοσμοθεωρίαν τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας, ἰδ ε ὦ δ ε ς εἶνε ἐν ἀενάῳ πρὸς τὰ πρόσω κινούμενον «γιγνεσθαι», ἀσκοπον καὶ ἀτέρμον, μὲ σταθμοὺς κινουμένους δημιουργημάτων τμηματικῶν ἐν ῥευστῇ καταστάσει διατελούντων, οὐδετέρων καὶ ἀδιαφόρων πρὸς πᾶσαν τελειότητα δημιουργημάτων ἀσκόπων καὶ ἐνδιαμέσων ἄλλων δημιουργημάτων ἐπίσης ἀσκόπων κ.κ.ε.

Ἡ Μπερξόνειος «διάρκεια» συγκεντρώνει τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν μίαν ἀτομικὴν ἢ κοινωνικὴν ψυχολογίαν συναρτούντων στοιχείων, δὲν θὰ ἦτο συνεπῶς δύσκολον νὰ θεμελιωθῇ ἐπ' αὐτῆς ἐν νέον ἠθικοκοινωνικὸν φιλοσοφικὸν σύστημα. Ἡ «διάρκεια» εἶνε ἀναμφιβόλως καὶ τὸ ἐπιστημονικῶς καὶ ἐμπειρικῶς μὴ μετρήσιμον. Τὴν ἰδιότητα ταύτην ἐχρησιμοποίησεν ὁ Bergson πρὸς δημιουργίαν τῆς νόθου ἐννοίας τοῦ μὴ μετρήσιμου «ΧΡΟΝΟΥ—διαρκείας», πρὸς ἀντίκρουσιν τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας καὶ πρὸς ἀρνήσιν τοῦ κύρους τῶν μεθόδων τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης. Ἡ οὕτω διαμορφωθείσα ἐννοία τῆς «διαρκείας», καθὼς ἰσιδίως πρὸς πάσας τὰς κατευθύνσεις, ἀπέβη ἀκατάλληλος πρὸς θεμελίωσιν ἐπ' αὐτῆς μιᾶς γνησίας Μεταφυσικῆς. Τὸ διακριτικὸν γνώρισμα τῆς «διαρκείας», τὸ «μὴ μετρήσιμον», διεπλάσθη ὑπὸ τοῦ Bergson ὡς ὕπλον πολεμικῆς καθ' ἅπασιν τῆς «τεμαχι-

σίμου» ἀνθρωπίνης γνώσεως. Τὸ μόνον ἀμφιβόλου ἀξίας ἠθικοφιλοσοφικὸν κέρδος τῆς ὅλης περὶ «διαρκείας» θεωρίας εἶνε ἡ «δημιουργικότης» αὐτῆς. Ἀντὶ τοῦ συνδέσμου τῆς αὐστηρῶς ὑποκειμενικῆς «διαρκείας» ὑπὸ τοῦ Bergson, μετὰ τὴν ἑτερογενῆ ιδέαν τοῦ καθαρῶ μαθηματικοῦ χρόνου, ἐπὶ σκοπῷ πρωτοτυπίας, ἀγούσης εἰς μίαν κοσμοθεωρίαν τερατώδη, ἠδύνατο οὗτος νὰ βαδίσῃ μίαν ἀπείρως φιλοσοφικωτέραν ὁδόν, ὡς προεμνήσθη, θεμελιῶν ἐπὶ τῆς «διαρκείας» του μίαν ψυχολογικὴν Μεταφυσικὴν ἢ μίαν ἠθικοκοινωνικὴν θεωρίαν, ἐξασφαλίζουσαν τὴν γνησιότητα τοῦ ὑποκειμενικοῦ χαρακτήρος τῆς «διαρκείας».

Δὲν ἔλειψαν παρ' ὅλα ταῦτα οἱ διαπρῦσιοι ὁπαδοὶ καὶ συμπληρωταὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Bergson, οἱ ὁποῖοι ἔσπευσαν νὰ δλοκληρῶσουν τὰς θεωρίας του μετὰ ἀσυνήθη εὐστραφίαν πνεύματος. Ὁ Paul Gaullier ἐν παραδείγματι, ἐξηγεῖ τὸ Μπερξόνειον διαλογίζεσθαι τοῦ ἔνστικτου ὡς ἐξῆς: «Ὅταν τὸ ἔνστικτον δι' ἀναδιπλώσεως ἐφ' ἑαυτοῦ καταστῆ ἀδιάφορον πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτελουμένην πράξιν, τότε ἡ συνείδησις ὑπείσρχεται διαλισθαίνουσα διὰ τοῦ μεταξὺ τῆς τάσεως καὶ τῆς παραστάσεως καταλειπομένου ἐν τῇ ἐντεταμένη προσπάθειᾳ ἡμῶν ἀνοίγματος· τότε τὸ ἔνστικτον δύναται νὰ διαλογισθῇ—ἔχομεν τὴν ἐνόρασιν...»

Μόνον τὰ σύγχρονα détectives τοῦ διανοητικισμοῦ δύνανται νὰ συλλάβουν τοιοῦτους μηστηριώδεις καὶ λαβυρινθώδεις ἐλιγμοὺς τῆς διανοίας.

Εἶνε προφανὲς ὅτι ὁ Bergson ἀνεζήτησε διὰ τῆς φιλοσοφίας του μίαν ἀνωτέραν ἔνστασιν στοχασμοῦ ἀπὸ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἐπιστήμην, διότι διεπίστωσε τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς ἐπιστήμης πρὸς λύσιν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς φιλοσοφίας. Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου χρησιμοποιοεῖ τὸ ἔνστικτον καὶ τὴν ἐνόρασιν, τὰ ὁποῖα νομίζει ὅτι δρῶσιν ἐξωδιανοητικῶς. Κατ' οὐσίαν δὲν ἠδυνήθη ὁ Bergson ν' ἀνακαλύψῃ οὐδεμίαν νέαν πηγὴν γνώσεως, ἥτις νὰ τῷ παράσχῃ τὴν ποθητὴν σύλληψιν νοήματος ἀνευ τῆς συμπράξεως τῆς διανοίας. Τοῦναντίον προσέφυγεν, ἐν ἐπιγνώσει τῆς προκαλουμένης ἀντινομίας, εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν, πρὸς ἐπίτευξιν μιᾶς ἀποτελεσματικῆς ἐνοράσεως. Πλὴν εἶνε ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, ὅτι ὁ ἄμεσος ρόλος τῆς ἐπιστήμης δὲν εἶνε ἡ λύσις φιλοσοφικῶν προβλημάτων. Μόνον παρὰ τὴν ἄλλω πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν, ἥτις εἶνε ὑπόθεσις τοῦ πνεύματος, ἐκτείνεται ἡ ὁδὸς τῆς ἐπιστήμης, ἥτις εἶνε ὑπόθεσις τῆς διανοίας. Ὡς κατεδείξαμεν ἐν τοῖς πρῶθεν, οὔτε τὸ ἔνστι-

κτον, ὡς διαλογιζόμενον ἔνστικτον, οὔτε ἡ ἐνόρασις, ὡς πεπαιδευμένη ἐνόρασις, διότι τοιαῦτα μᾶς τὰ παρουσιάζει ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson, δύνανται νὰ σώσουν τὴν κατάστασιν. Τὸ αὐτὸ ὅμως θὰ συνέβαινε καὶ ἂν μᾶς παρεῖχε ταῦτα ὁ Bergson ἀμιγῆ διανοητικῆς συμπτώσεως καὶ ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Τὸ χαῖνον κενὸν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Bergson εἶνε ἡ ἐξ αὐτῆς ἀπουσία τοῦ καθαροῦ πνευματικοῦ στοιχείου, ὡς ἀνωτάτης ἐνστάσεως τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι τὸ πνεῦμα δὲν εἶνε τέκνον τῆς κοινῆς διανοίας, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι τὸ πνεῦμα πηγάζει τυχὸν ἐκ τοῦ ἐνστικτου καὶ ἐκδηλοῦται ὑπὸ τύπον ἐνοράσεως. Ὁ λόγος εἶνε διότι τὸ πνεῦμα εἶνε ὑπόθεσις ἡθους καὶ ἐπιπέδου, ἐνῶ τὸ μὲν ἔνστικτον μετέχει ἀπαρεγκλίτως τῆς βιολογίας, ἡ δὲ ἐνόρασις, τῆς διανοητικῆς ἐνεργητικότητος.

Ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τῆς προτεραιότητος τοῦ πνεύματος πρὸ τῆς διανοίας καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως, εἶνε ἀληθές ὅτι ὁ ἐκ τοῦ πνεύματος ἐκπηγάζων στοχασμὸς εἶνε ἄμεσος καὶ προηγεῖται πάσης διανοητικῆς λειτουργίας. Ἡ διαφορὰ εἶνε ὅμως ὅτι τὸ πνεῦμα οὐδέποτε ἐμφανίζεται ἀμιγῆς στοιχείων διανοίας, ἔστω καὶ πρωτογόνων, ὅπως δὲν δύναται τὸ πνεῦμα νὰ ἐκδηλωθῆ ἄνευ τῆς μεσολαβῆσεως τῆς ὕλης. Τὸ γεγονός τοῦτο εὕρισκε τὴν ἐκφρασίαν του εἰς τὸν ἐξωεμπειρικὸν ὑπερβατισμὸν τῆς Καντιανῆς Φιλοσοφίας (Transcendentalismus).

Ἡ σπουδαιότης τῆς ἐνοράσεως (intuition), ἣν βεβαίως οὐδεὶς δύναται νὰ διαμφισβητήσῃ, συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τὸ ὅτι εἶνε αὕτη πνευματικὴ λειτουργία μὴ καθορίσιμος δι' οὐδεμιᾶς ἐκ τῶν δρθολογιστικῶν μεθόδων. Εἶνε τὸ ἄλυτον σύμπλεγμα (Komplex) τῆς ψυχαναλύσεως καὶ ὁ Γόρδειος Δεσμὸς τῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἐνόρασις εἶνε ἐκείνη, ἡ ἥποια θὰ δύναται νὰ μᾶς προσπορίσῃ πάντοτε φιλοσοφικὸν στοχασμὸν. Οὐδὲν φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦναντίον θὰ δυνηθῆ ποτε νὰ πλαστουργήσῃ τὴν ἐνόρασιν, οὔτε θὰ καταστῆ ποτε ἡ ἐνόρασις ἀγαθὸν προσιτὸν εἰς τὸν τυχόντα, παρ' ὅλον ὅτι οὐδεὶς θνητὸς στερεῖται τοῦ κοινοῦ ἐνστικτου καὶ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν «ζωϊκὴν ὁρμήν».

Δὲν εἶνε δεκτόν, κατὰ τὴν γνώμην μας, νὰ διαλύωνται οἱ ἔννοιαι ἐπ' ἀπειρον, ὅπως τὸ ἐφαρμόζει ἡ Μπερξόνειος φιλοσοφία. Αὕτη καθορίζει: ὅτι ἡ ὕλη εἶνε μεστὴ γεωμετρίας καὶ κατ' οὐσα πραγματικότης, πνεῦμα ἐν καταστάσει χαλαρώσεως διὸ καὶ «δὲν διαρκεῖ» εἰμὴ διὰ τῆς ἀλληλεγγύης αὐτῆς μετὰ τοῦ ἀνιόντος ὅτι δὲν μένει τίποτε ἐκ τῆς ὕλης ὅταν τῆς ἀφαιρεθῆ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ κίνησις,

αἵτινες τὴν προσδιορίζουν· ὅτι ὁ φιλόσοφος βλέπει τὸν ὑλικὸν κόσμον διαλυόμενον εἰς ἀπλοῦν τι κῦμα ὡς συνέχειαν τοῦ γίνεσθαι, ἄν ο δ ο ς δὲ εἶνε μόνον ἡ ζωὴ καὶ ἡ συνείδησις· τέλος ὅτι ἡ πραγματικότης ἀπορρέει ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Ζωῆς καὶ τῆς Συνειδήσεως συλλαμβανόμενων ἐν τῇ οὐσίᾳ των, ἐνθα ἀνευρίσκεται ἡ πραγματικὴ «διάρκεια».

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, ἢ πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ «γεννήσασα τὴν Ζωὴν καὶ τὴν Συνείδησιν ὕλη» ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελεῖ μίαν πραγματικότητα καὶ τὸν φορέα τῆς «ἐξελίξεως» καὶ τοῦ «γίνεσθαι», καὶ ὅτι ὡς τοιαύτη ἔχει πλήρη ὑπόστασιν, ἢ ὅτι ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἡ Ζωὴ, ὡς «ζωϊκὴ ὁρμὴ» καὶ ἡ Συνείδησις, ὡς κάτοχοι «διαρκείας», ἔχουν ὑπόστασιν καὶ ὑπάρχουν ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἄλλαις λέξεσιν· ἢ ἀποτελεῖται ὁ κόσμος ἐκ πνεύματος—ὑποκειμένου καὶ ὕλης—ἀντικειμένου, ἢ ἀπλῶς ἐκ τοῦ ὑποκειμενικοῦ στοιχείου τῆς συνειδήσεως, τὸ ὁποῖον, ὡς μόνος φορεὺς τοῦ «χρόνου—διαρκείας» εἶνε εἰς θέσιν νὰ βαστάζη τὸν κόσμον, «δημιουργοῦν» ἐπ' ἄπειρον τὸν...ἑαυτὸν του. Ὅπόθεν προκύπτει τὸ ἐρώτημα:—"Ἄν μία «μὴ διαρκούσα» καὶ ἐντεῦθεν μὴ πραγματικὴ ὕλη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πηγὴ μιᾶς «διαρκούσης» καὶ συνεπῶς μόνης πραγματικῆς συνειδήσεως;

Διὰ νὰ συγκεκριαλιώσωμεν, ἐὰν ἐτίθετο ἡ Μπερξόνειος Φιλοσοφία ὡς βᾶσις τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ σημερινοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ καὶ ὡς ἀρχὴ πρὸς ἴδρυσιν ἐνὸς νέου Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, θὰ ἔπρεπε νὰ γείνουν δεκταὶ αἱ ἑξῆς προϋποθέσεις:

Α') Ἡ κατάργησις τῶν ἐν χρήσει ἐπιστημονικῶν μεθόδων ἐρεῦνης.

Β') Ἡ ἀναίρεσις τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς τῆς ἀναζητήσεως τῆς σχέσεως μεταξὺ τῶν πραγμάτων, καὶ ἡ ἀνακήρυξις τῆς σχέσεως «ὡς ἐνὸς μηδενὸς ἔξω τῆς διανοίας, ἥτις τὴν ἀποκαθιστᾷ».

Γ') Ἡ κατάργησις τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μαθηματικῶν εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν.

Δ') Ἡ κατάργησις τῶν γεωμετρικῶν ὑπολογισμῶν καὶ τῶν μεθόδων τῆς μορφολογικῆς ἐρεῦνης.

Ε') Ἡ κατάργησις τοῦ ὀρθολογισμοῦ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ.

ΣΤ') Ἡ ὑποκειμενοποίησις τῶν ἐννοιῶν τοῦ «γίνεσθαι» καὶ τῆς «ἐξελίξεως», ὅπερ σημαίνει τὴν προσωποποίησιν τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως.

Ζ') Ἡ θεμελίωσις μιᾶς νέας Μεταφυσικῆς περὶ Ζωῆς καὶ περὶ Φύσεως.

Η') Ἡ κατάργησις τῆς περὶ ὑποκειμενικῆς ὀργανικότητος ἰσχυροῦ.

σης ἀντιλήψεως καὶ ἡ σύλληψις τῆς πραγματικότητος ὡς μιᾶς συνεχοῦς καὶ ἀδιαπτώτου «διαρκείας», διηκούσης μέχρι συντελείας τοῦ κόσμου.

Θ') Ἡ κατάργησις τῆς περὶ Θεοῦ Χριστιανικῆς ἰδέας.

Γ') Ἡ θεοποίησις τοῦ «Χρόνου—Διαρκείας».

Πρὸς πραγμάτων ἐνὸς ἐπαναστατικοῦ κινήματος ἐπὶ τῆς σκέψεως τοιούτων διαστιάσεων, ἐπικαλεῖται ὁ Bergson τὴν συνεργασίαν πολλῶν γενεῶν στοχαστῶν καὶ ἐρευνητῶν, διότι, λέγει, ὁ ἴδιος περιωρίσθη ἐν τῷ ἔργῳ του εἰς τὸ νὰ ὑποδείξῃ μόνον τὸν δρόμον καὶ τὴν μέθοδον.

Εἶνε μέγα εὐτύχημα διὰ τὸν σύγχρονον χριστιανικὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως ὅτι κατὰ τὰς ἐν τῷ μεταξὺ διαρρυσάσας τέσσαρας δεκαετηρίδας οὐδαμοῦ ἀνεφάνησαν σοβαροὶ συνεχισταὶ τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας.

* * *

Ὅταν βλέπη τὸ φῶς ἐν φιλοσοφικὸν σύστημα ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα εἶνε, ἢ προϊόντα συνδυασμοῦ μὲ προγενέστερα τοιαῦτα, κατόπιν προσθήκης ἀναξίων λόγου πρωτοτύπων στοιχείων, ἢ ἀνατρεπτικὰ καὶ ἐπαναστατικὰ κατὰ τῆς κρατούσης παραδόσεως, χωρὶς νὰ προσφέρωσι νέον τι, ὑπάρχει πάντοτε ὁ κίνδυνος νὰ ἀσκήσῃ τοῦτο, διὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον λόγον, μίαν ἀσκοπον ταραχὴν εἰς τὰ πνεύματα, ἰδίως τῶν ὀλιγώτερον μεμυημένων. Ἐχει παρατηρηθεῖ μάλιστα ὅτι ὅσον σφοδρὰ καὶ ἂν τύχη νὰ εἶνε ἡ τοῦτο ὑποδεχομένη ἐπίκρισις τῶν συγχρόνων, καὶ ὅσηνδήποτε ὀριζικότητα καὶ ἂν ἔχη αὕτη, τὸ ἐπαναστατικὸν σύστημα θὰ ἐξακολουθῇ νὰ ἀσκῇ τὴν ἀρνητικὴν ἐπίδρασίν του ἐπὶ σειρὰν δεκαετηρίδων, ἴσως καὶ αἰώνων, ἐνσπεῖρον τὴν σύγχυσιν καὶ προκαλοῦν συζητήσεις ἀκάροπους.

Ἐκτὸς τούτου ὁμως συμβαίνει καὶ κατὰ χειρότερον: ἐὰν συμπέσῃ νὰ εὐνοήσουν αἱ περιστάσεις καὶ τὰ κυριαρχοῦντα πνευματικὰ δεῦματα, τότε δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωσις μεταξὺ τοῦ κοινοῦ, ὅτι καὶ τὸ ἐν λόγῳ φιλοσοφικὸν σύστημα κέκτηται ἴσου δικαιώματος ὑπάρξεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πνεύματος, ὅπως καὶ κάθε ἄλλο. Οὕτω δημιουργεῖται μία λογικὴ τοῦ ἀπαραγράπτου «δικαιώματος ὑπάρξεως». Παράδειγμα μιᾶς τοιαύτης ἐπιστημοφανοῦς θεωρίας ἔχομεν εἰς μέρη τινὰ τῆς «ψυχολογίας τῶν μαζῶν». Κατὰ ταῦτα ἀτενίζεται ἡ διὰ τῆς δεξιότητος τοῦ λόγου παράπεισις τοῦ πλήθους, ὡς τεχνικὸν κατόρθωμα καὶ ὡς φυσικώτατον ψυχολογικὸν φαινόμενον, ἄξιον νὰ καταχωρηθῇ μεταξὺ τῶν ἐπιστημονικῶν στοιχείων τῆς ψυχολογίας τῶν μαζῶν.

Τοιοῦτόν τι θὰ κατέτασσον λ. χ. οἱ ἀρχαῖοι ἀσυζητητὶ εἰς τὸ περὶ δημοκρατίας καὶ ἀγνοτείας κεφάλαιον, καὶ θὰ διεφύλαττον διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὸν λαὸν ἐκ κακῆς ποιότητος καὶ κακῆς πίστεως ῥητορικῆς.

Ἡ ἀρνητικὴ κριτικὴ εἰς βάρος ἐνίων φιλοσοφικῶν θεωριῶν ἀποδοτέα συχνάκις εἰς τὴν ἀπαίτησιν ἐνὸς ὕρου, ὅστις εὐχὴ μόνον ἀνέφικτος εἶνε, ἀλλ' ἴσως, ἀκριβῶς εἰς τὴν μὴ πλήρωσιν αὐτοῦ, γὰρ ὀφείλεται ἡ ὅλη ἀξία μᾶς καινοτομούσης θεωρίας. Ὁ ὕρος οὗτος εἶνε, ὅτι πᾶσα φιλοσοφία ὀφείλει νὰ περικλείῃ ἐν ἑαυτῇ ὁ λό κ λ η ρ ο ν τὴν ἀκρι τοῦδε γνῶσιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀφ' ἑτέρου, πάλιν ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ θεμελίου μᾶς θεωρίας, ἐξασθενεῖ καὶ παραλύει δλόκληρον τὸ συγκρότημα τοῦ ἐπὶ ταύτης ἐδραζομένου φιλοσοφικοῦ συστήματος, καταδικάζουσα αὐτὸ εἰς αἰωνίαν ἀναπηρείαν.

Ἡ τελικὴ προσπάθεια τοῦ Bergson, νὰ συναρπάσῃ καὶ συμπερασύρῃ τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν ῥωμαντικὴν του πτῆσιν, εἰς ἀναζητήσιν κάποιου μεγάλου «ἀγνώστου», δὲν εἶνε ἄνευ σπουδαιότητος. Πλὴν οὔτε εἶχεν οὗτος σαφῆ ἰδέαν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ «ἀγνώστου» τούτου, οὔτε ἡ ἐκλογή τῶν μέσων, τὰ ὅποια ἐπρότεινε πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ του ὑπῆρξεν ἐπιτυχῆς.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα : — Ποία ἐξήγησις δύναται νὰ δοθῆ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν πλάνην τοῦ Bergson; Δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ὑπῆρξεν οὗτος ἀπαράσκειος φιλοσοφικῶς καὶ ἱστορικῶς, ὅπως ἐξάγεται ἐκ τῆς δεξιότητος ἐπικρίσεως τοῦ Berthelot, ἢ μᾶλλον στερεῖται οὗτος φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ;

— Εἰς τὴν πρώτην ἐρώτησιν ὀφείλομεν νὰ ἀπαγνήσωμεν ἀρνητικῶς. Ἡ ἐνημερότης τοῦ Bergson, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ἔργου του ὑπῆρξε πᾶσαν πλήρη, ὥστε μία ἐκ τῆς πλευρᾶς ταύτης προσερχομένη πλάνη νὰ ἀποκλείεται.

Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι ἤχθη ὁ Bergson ἐκ τῆς ἐνδομύχου ἀνησυχίας, ὅπως δημιουργήσῃ μίαν φιλοσοφίαν. Τούτου δοθέντος, ἡ φιλοσοφία αὕτη ἔπρεπε πάσῃ θυσίᾳ νὰ δημιουργηθῆ. Εἰς τὸ ἂν τὰ πρὸς τοῦτο διαπεθέμενα μέσα καὶ αἱ ὑπάρχουσαι θεωρητικαὶ θέσεις ἦσαν ἄπαρκεῖς πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν, ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Bergson δευτερεύουσα σημασία. Οὗτος ἐσκέφθη ἴσως ὅτι τὰ ἐκ τῶν θέσεων τῆς θεωρίας του ἀπουσιάζοντα στοιχεῖα, ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ ἀντικατασταθῶν διὰ τοῦ ῥωμαντικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῆς θέρμης τῆς διατυπώσεως καὶ τοῦ λαξεντοῦ ὕφους, διὰ τοῦ

πλούτου ἐπιτυχῶν εἰκόνων, καὶ τέλος μὲ κάποιαν συνθετικὴν πρωτοτυπίαν καὶ τεχνικὴν τῆς διαλεκτικῆς—ἀρετὰς τὰς ὁποίας οὐδὲλως ἀμφέβαλλεν ὅτι κατεῖχεν ἀπολύτως ὁ Bergson.

Ἐν προκειμένῳ εὗρισκει τὴν κλασσικὴν βεβαίωσιν τῆς ἡ περιφημος περὶ τοῦ ἐνοστίκτου τῆς προσωπικῆς ἐπικρατήσεως (Geltungstrieb) θεωρία τοῦ ψυχολόγου ὁμοιότησκει τοῦ Bergson καὶ μαθητοῦ τοῦ Freud, Alfred Adler.

Ὁ Bergson ἔπρεπε λοιπὸν νὰ διαλάμψη, ἔστω καὶ παροδικῶς καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἀμνήτων τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φιλολογικὴ καὶ ρητορικὴ του χοιτεία ἔπρεπε νὰ στεφανώσῃ ἐν προσωπικόν του δημιουργία μεγάλης ὀλκῆς, ἐπαναστατικὸν καὶ ἀνατρεπτικόν! Ὅτι εἶλεν ἀποκαλυφθῆ καὶ πιστευθῆ ἄχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἔπρεπε νὰ...συντριβῆ! Τὸ μεγαλεῖον τοῦ πνεύματος τοῦ Bergson ἔπρεπε νὰ θαμβώσῃ τὰ πάντα.

Οὐδεὶς γνώστης τοῦ ἔργου τοῦ Bergson δύναται νὰ παραδεχθῆ ὅτι ὑστέρει οὗτος τυχὸν εἰς ἰδιοφυΐαν καὶ εὐρυμάθειαν, εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ περιπέσῃ εἰς τὰς χονδροειδεῖς καὶ ἀθρόας πλάνας, τὰς ὁποίας ἀνακαλύπτουν εἰς τὴν φιλοσοφίαν του οἱ διάφοροι ἐπικριταί του· οὔτε τὸν ἀπαλλάσσει ἐκ τῶν πλανῶν του αὐτῶν ἢ τυχὸν δικαιολογία τῶν ὑλοκρατικῶν καὶ ρομαντιστικῶν τάσεων τῆς φιλοσοφίας του.

Βλέπομεν λοιπὸν καὶ πάλιν ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι κατ' ἐξοχὴν ὑπόθεσις ἡθους καὶ πνευματικοῦ ἐπιπέδου καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ὑπόθεσις «γνώσεων» καὶ ἀρχιτεκτονικῆς συστήματος, διὸ καὶ ἡ κορωνὶς παντὸς γνησίου φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἡ σύλληψις μιᾶς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	4	στίχ.	2	ἀντί :	πραγματικὴν γράφε :	πραγματιστικὴν
»	5	»	10	ἀντί :	περιορισμέναι γράφε :	περιορισμέναι
»	6	»	26	ἀντί :	«μονάδας, ἔστω καὶ ἐλαχίστης χρονικῆς δια-	
				αρκειᾶς» :	γράφε :	«μονάδας», ἔστω καὶ ἐλαχίστης
						χρονικῆς διαρκειᾶς.
»	8	»	30	ἀντί :	ἀνωτέρω γράφε :	ἀνωτέρων
»	9	»	3	ἀντί :	ἐξικνεῖτο γράφε :	ἐξικνεῖται
»	11	»	36	ἀντί :	ἐνόρασις γράφε :	ἡ ἐνόρασις
»	12	»	36	ἀντί :	τὴν διάνοιαν γράφε :	τὴν συνείδησιν
»	13	»	10	ἀντί :	μορφὴ γράφε	μομφή
»	15	»	33	ἀντί :	τὴν σημερινὴν ἐπιστήμην γράφε :	ἔταν δὲν
						συμβαδίζει μὲ τὰς ἀρχάς, αἵτινες διέπουν τὴν σημε-
						ρινὴν ἐπιστήμην.
»	16	»	2	ἀντί :	συνδρουσῶν γράφε :	συνδεουσῶν
»	23	»	15	ἀντί :	ἀνανομικὸν γράφε :	ἀνατομικὸν
»	25	»	16	ἀντί :	ἀπροσδόκητοι γράφε :	ἀπροσμέτρητοι
»	26	»	34	ἀντί :	τῆς γνώσεως» γράφε :	τῆς γνώσεως»
»	27	»	18	ἀντί :	παράγοντα ἔστω καὶ ὡς διάρκειαν γράφε :	
						παράγοντα, ἔστω καὶ ὡς διάρκειαν,
»	27	»	29	ἀντί :	δὲν εἶνε μὲν ἀντιληπτὸν γράφε :	δὲν εἶνε μὲν
						αἰσθησιακῶς ἀντιληπτὸν
»	32	»	38	ἀντί :	ἐξέλιξις γράφε :	ἡ ἐξέλιξις
»	33	»	10	ἀντί :	οἶον τὸ ἐπιχειρεῖ γράφε :	οἶαν τὴν ἐπιχειρεῖ
»	33	»	27	ἀντί :	στοιχείων, δὲν γράφε :	στοιχείων. Δὲν
»	34	»	21	ἀντί :	Μόνον τὰ σύγχρονα γράφε :	Μόνον σύγχρονα
»	35	»	10	ἀντί :	ἐκδηλοῦται ὑπὸ τύπον γράφε :	ἐκδηλοῦται
						ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τύπον
»	35	»	27	ἀντί :	Ἡ ἐνόρασις γράφε :	Ἡ πνευματικὴ ἐνόρασις